

Universitat de Girona

Màster en Gestió del Patrimoni en l'Àmbit Local

La història oral com a patrimoni cultural immaterial - Estudi de cas

Pere Castellanos Lecha

Treball de Recerca

Direcció: Gemma Domènech

Tutor: Gabriel Alcalde

ÍNDIX

I-Presentació.....	3
II-Memòria oral i patrimoni cultural.....	5
III-El testimoni de Narcís Lecha Font.....	9
a) Esbós biogràfic i dades de l'informant.....	9
b) Les entrevistes.....	10
c) La República, la Guerra Civil i l'Exili i la Postguerra a través del testimoni de Narcís Lecha.....	14
IV-Propostes de conservació i difusió.....	44
V-Consideracions finals.....	51
VI-Bibliografia.....	52
VII-Annexos	
Annex 1. Entrevistes a Narcís Lecha i Justa Berges.....	56
Annex 2. Documentació gràfica.....	70
Annex 3. DVD amb les entrevistes a Narcís Lecha i Justa Berges (contraportada)	

I. Presentació

Les característiques d'aquest treball demanen unes consideracions preliminars entorn del seu contingut i del concepte d'història oral en relació amb el concepte més general de patrimoni cultural immaterial.

En aquest treball final de màster partim de la concepció que la història oral i les històries de vida són elements del patrimoni cultural immaterial i com a tals caldria conservar i protegir. En aquest treball exposarem el testimoni d'un ciutadà de Girona (Narcís Lecha, el meu avi matern) durant el període de la Segona República, la Guerra Civil i l'exili, a partir del qual extraurem diferents aspectes col·lectivament rellevants.

L'objectiu principal d'aquest treball és l'estudi i la difusió d'una història de vida que ens aporta coneixement sobre un període cabdal de la nostra història. En primer lloc, voldria destacar la importància d'enregistrar i transcriure les vivències inèdites de persones que han viscut el període de la Guerra Civil i la postguerra ja que és fonamental preservar aquest tipus de testimonis que van desapareixent amb el pas dels anys. El nostre interès històric per fer l'entrevista sobre aquest període és la importància de conèixer experiències directes relacionades amb la Guerra Civil i l'Europa feixista dels anys trenta i quaranta, ja que fou una època de grans canvis on es produïren alguns dels esdeveniments més rellevants del segle XX. Recopilar aquests tipus de testimonis, a més d'un interès històric, pot tenir la utilitat social de fer reflexionar les generacions futures sobre diferents canvis socials i particularment sobre els perills del feixisme i totes les seves conseqüències.

Gran part de les dades que exposarem en aquest treball són extretes de les entrevistes (les transcripcions de les quals són aportades a l'annex 1) que vaig fer l'any 2004 a Narcís Lecha i també a la seva muller Justa Berges¹, i de diverses converses que vaig mantenir amb Narcís Lecha, al llarg dels darrers anys de la seva vida. Aquestes informacions d'origen oral han estat en la seva majoria confirmades a través de la consulta bibliogràfica i documental amb l'objectiu de comprovar la veracitat, realitzar

¹ Un dels motius de l'entrevista a Justa Berges Sallan és la comparació amb les informacions i dades aportades per Narcís Lecha.

puntualitzacions o ampliar informacions de les dades extretes dels testimonis orals². Alguns d'aquests documents s'utilitzaran com a material gràfic per aquest treball final de Màster i d'altres es destinaran a l'annex 2 com a informació complementària.

L'espai geogràfic tractat en aquest treball és el que se'ns descriu a la biografia de Narcís Lecha: els primers anys del relat discorren a la ciutat de Girona i les seves rodalies. A partir de l'any 1936, l'acció transcorre en diferents espais: Barcelona, diversos fronts de la Guerra Civil, exili a França i retorn de l'exili a Barcelona. El període de temps tractat en aquestes "memòries" comença el 1931 amb la proclamació de la Segona República i acaba al final de la dècada dels anys quaranta quan Narcís Lecha s'estableix a Barcelona.

Voldria agrair en aquesta presentació l'ajuda que he rebut de la Doctora Gemma Domènech i del Doctor Gabriel Alcalde en la realització d'aquest treball final de màster, ja que sense les seves orientacions no s'hauria pogut realitzar el present treball.

² En diverses institucions de la ciutat de Girona (escola Joan Bruguera, escola La Salle, GEiEG) no ha estat possible aconseguir la documentació relacionada amb Narcís Lecha perquè no existien els fitxers anteriors a 1939 (aquests fitxers possiblement van ser eliminats a conseqüència de la Guerra Civil).

Dins de la categoria de documentació no obtinguda també s'hi hauria d'incloure la documentació destruïda per la mateixa família Lecha. Amb la retirada de les tropes republicanes l'any 1939, la família Lecha va destruir alguna documentació familiar no especificada de la qual se'n té referència per via oral. També es té coneixement de la destrucció l'any 1948 per part d'en Narcís Lecha del seu pròpi carnet de militar de la República per por a possibles repressàlies polítiques quan va tornar a Girona després de 9 anys d'exili a França.

Un cas a part és l'intent d'obtenció d'una còpia de fitxa policial o expedient de consell de guerra de Narcís Lecha a l'Arxiu Històric de Girona. El dia 10 de novembre de l'any 2010 es va intentar sense èxit. I l'1 de desembre de l'any 2010 es va enviar una sol·licitud al Departament de Justícia de la Generalitat demanant informació sobre possibles expedients de consells de guerra a càrrec de Narcís Lecha i documents acreditatius d'estades al camp de concentració de Sant Cebrià i Agde. Al mes d'abril de l'any 2011 es va rebre una resposta del Departament de Justícia explicant que s'està treballant per la resolució aquesta sol·licitud d'informació.

II. Memòria oral i patrimoni cultural

El concepte de Patrimoni Cultural Immaterial va sorgir als anys noranta del segle XX com a complement del concepte de Patrimoni de la Humanitat. La Conferència General de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO), en la seva 32^a reunió, celebrada a París del 29 de setembre al 17 d'octubre del 2003, va aprovar la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* que defineix el patrimoni cultural immaterial de la següent manera:

“Patrimoni cultural immaterial comprèn les pràctiques, representacions, expressions, coneixements i habilitats - així com els instruments, els objectes i artefactes, els espais culturals associats - que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconeixen com a part del seu llegat cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, transmès de generació a generació, és constantment recreat per comunitats i grups en resposta al seu entorn, la seva interacció amb la naturalesa i la seva història, i els proporciona un sentit d'identitat i continuïtat, promovent d'aquesta manera el respecte per la diversitat cultural i la creativitat humana”³.

El 4 de novembre de 2008, a la reunió de la UNESCO sobre aquesta qüestió que tingué lloc a Istanbul, es va crear la *Llista representativa del patrimoni cultural immaterial de la humanitat*, integrada en principi per 90 elements que la UNESCO havia proclamat com a obres mestres del patrimoni oral i intangible als anys 2001, 2003 i 2005. Aquest llistat (consistent en una enumeració de llegats representatius i una llista de llegats amenaçats) s'ha anat ampliant fins a superar el centenar d'elements, entre els quals hi ha algunes representacions de la cultura catalana com la Patum de Berga inscrita al llistat el 2005⁴ o els *Castells* inscrits al 2010⁵.

³ UNESCO. (17/10/2003). Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial. Recuperat 5 de juny de 2011 a, <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540s.pdf>

⁴ UNESCO. (12/11/2005). Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. Recuperat 5 de juny de 2011 a, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00156>

⁵ UNESCO. (16/11/2010). 5^a reunió del Comité Intergubernamental per a la salvaguarda del Patrimoni immaterial. Recuperat 5 de juny de 2011 a, http://www.unesco.org/new/es/media-services/single-view/news/nairobi_close_of_a_weeks_celebration_of_intangible_cultural_heritage/

Tradicionalment s'ha considerat que el patrimoni cultural immaterial era un element diferent de la història oral (el registre, interpretació i preservació de la informació històrica basada en l'experiència personal i en opinions de testimonis). El patrimoni cultural immaterial és el llegat cultural de les tradicions i del coneixement compartit que passa de generació en generació, mentre que la història oral preserva i reuneix informació històrica de grups i individus.

La història oral és una disciplina dins de la ciència històrica que utilitza, com a font principal per a la reconstrucció del passat, els testimonis orals. Aquestes fonts sovint són analitzades amb prevenció pels historiadors i sotmeses a crítica documental. La historiografia grega utilitzava testimonis orals i es van continuar utilitzant durant l'època romana i l'Edat Mitjana. A finals del segle XVIII les fonts orals van començar a estar relegades als estudis folklòrics, per la vinculació de la història oral amb les capes socials més baixes o amb les cultures que no coneixien l'escriptura.

La història oral pot ser sinònim de la tradició oral quan ens referim a la transmissió oral que abraça diverses generacions com és el cas de les llegendes, els mites, els contes, etc. En aquests casos, la tradició oral sovint es considera relacionada amb el patrimoni cultural immaterial però generalment, quan ens referim a història oral, ens referim a testimonis presencials i, per tant, es restringeix a l'estudi del període de la història contemporània. Abans del desenvolupament de l'escriptura, la tradició oral, els mites i els costums eren els únics mitjans per a la transmissió d'informació d'una generació a una altra. De fet, moltes lleis o furs medievals eren en origen lleis transmeses oralment.

En la historiografia moderna els historiadors anglosaxons i italians foren els primers a utilitzar fonts orals per estudiar la història social o, en el cas italià, el record del feixisme. La història oral es va iniciar a l'Estat Espanyol (i com a conseqüència de l'exili republicà, també a l'Argentina) amb la recopilació de testimonis sobre el període de la Segona República, la Guerra Civil i l'exili, amb l'objectiu de recuperar la memòria històrica⁶. També a Catalunya, la majoria de la bibliografia relacionada amb la història

⁶ Els conceptes fonamentals exposats en els paràgrafs anteriors són extrets de diferents obres, entre les quals; Schwarzstein, D. (1991). *La Historia Oral*. Buenos Aires: CEAL i Acosta Bono, G. (2006). *La memoria como patrimonio: Los proyectos BAMSA y Todos los Nombres*. Sevilla: IAPH.

oral tracta de la temàtica de la República, la Guerra Civil i la postguerra (especialment l'exili republicà); en aquest camp és especialment important el fons d'històries de vida del Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera.

A Catalunya destaca en el camp de la història oral la revista semestral *HAFO (Historia, Antropologia y Fuentes Orales)* revista del Seminari d'Història Oral del Departament de Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i la Universidad de Granada, que es publica des del 1989 i forma part de l'Associació Internacional d'Història Oral.

Considerem importat recordar, des del punt vista dels conceptes generals, l'obra de la professora Laura Solanilla *En primera persona. Memòria, patrimoni immaterial i Internet*⁷ en la qual s'analitza la relació entre patrimoni immaterial, la memòria oral (història oral) i la Tecnologia de la Informació i la Comunicació. Una de les principals teories exposades en aquest llibre consisteix a considerar les històries de vida com a casos particulars de patrimoni cultural immaterial. Segons aquesta anàlisi, el reconeixement de les autobiografies com a patrimoni immaterial implicaria que la seva protecció hauria de ser competència directa de les institucions.

En el cas concret de la bibliografia sobre la història oral relacionada amb la Guerra Civil cal destacar especialment dues obres de l'historiador britànic Roland Fraser que van suposar un impuls en l'ús de las fonts orals en l'àmbit de l'Estat Espanyol. La primera obra que citarem, és *In Hiding. The Ordeal of Manuel Cortés* publicada per primera vegada en anglès l'any 1972⁸ i en castellà per l'any 2006⁹. Aquesta obra narra la vida de Manuel Cortés, l'últim alcalde republicà de Mijas (Màlaga) que va romandre trenta anys (1939-1969) amagat a la seva pròpia casa per por a les represàlies del règim franquista. Roland Fraser publicà l'any 1979 el llibre *Recuerdalo tu y recuerda a otros: historia*

⁷ Solanilla, L. (2009). *En primera persona. Memòria oral, patrimoni i immaterial i Internet*. Girona: ICRPC.

⁸ Fraser, R. (1972). *In Hiding. The Ordeal of Manuel Cortés*. New York: Pantheon Books.

⁹ Fraser, R. (2006). *Escondido. El calvario de Manuel Cortés*. Barcelona: Editorial Crítica.

*oral de la guerra civil española*¹⁰, basat en 300 enquestes sobre la Guerra Civil realitzades a *gent corrent* entre 1973 i 1975.

A les comarques gironines, destaca, el treball dirigit per l'historiador Joan Villarroya, titulat *Els noms de la guerra*¹¹, publicat l'any 2009. El llibre recopila 147 testimonis de la Guerra Civil que van ser publicats setmanalment al diari El Punt durant els anys 2008 i 2009. El citat llibre també incorpora un llistat de tots els gironins (prop de 7.000 noms) que varen morir a conseqüència de la Guerra Civil.

¹⁰ Fraser, R. (1979). *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*. Barcelona: Editorial Crítica

¹¹ Villarroya, J. (2009). *Els noms de la guerra*. Girona: El Punt/CCG edicions.

III. El testimoni de Narcís Lecha Font (1931- 1949)

a) Esbós biogràfic i dades de l'informant

Narcís Lecha i Font va néixer a Girona l'any 1915 al segon pis d'un edifici de la carretera de Santa Eugènia número 16 de la ciutat de Girona. Fou el tercer de tres germans - dues noies i un noi- d'una família d'origen humil i visqué la seva joventut a la ciutat de Girona. La mare de Narcís Lecha era Vicenta Font, mestressa de casa, originària de Monells (Baix Empordà) i el pare era Antonio Lecha, ferroviari, originari de Castellote (Terol). Narcís Lecha va estudiar dels tres als set anys al Grup Escolar de Girona (actualment escola Bruguera) i als Germans de les Escoles Cristianes (la Salle) dels set als dotze anys. Després va fer l'ingrés del batxillerat i té les seves primeres experiències socials i polítiques.

El 1923, la família Lecha s'estableix en una casa que compren al carrer de la Creu (actualment número 32 del carrer de la Creu) cantonada amb Cardenal Margarit (en aquella època carrer Sant Joaquim) de la ciutat de Girona. Aquesta casa anteriorment havia estat un "colmado" anomenat Can Barrot i l'edifici havia estat propietat de Genís Canet de la masia veïna de Can Canet ubicada al carrer de la Creu cantonada amb carrer Migdia, en una zona encara no urbanitzada del tot.

El períodes de la Segona República, la Guerra Civil i l'exili seran els episodis de la vida de Narcís Lecha que exposarem més extensament en aquest treball. Citarem, però que durant el seu exili a França es va casar amb Justa Berges Sallán, amb la qual tingué dos fills nascuts també a França, Toni i Teresa Lecha Berges.

A finals de la dècada dels anys quaranta Narcís Lecha tornà a Catalunya amb la seva família, instal·lant-se a Barcelona, on treballà de comptable a l'empresa de construcció *Cimentaciones Técnicas* i de professor de francès a l'*Acadèmia Granés*. A partir dels anys seixanta del segle XX Narcís Lecha s'aficiona a l'excursionisme i es fa soci de l'Agrupació Excursionista Muntanya, entitat del barri de Sant Andreu de Barcelona, on residia amb la seva família. Un cop jubilat i després de la mort de la seva muller, a principis del segle XXI, Narcís Lecha va tornar a residir a la ciutat de Girona, on va morir el dia 1 de gener de l'any 2009.

b) Les entrevistes

Una de les principals fonts d'informació per fer el present treball són tres entrevistes. Dues entrevistes realitzades a Narcís Lecha (el 12 de maig i el 24 de juny de l'any 2004) d'aproximadament una mitja hora de duració cadascuna i una entrevista a la seva muller Justa Berges (realitzada el 12 de maig de l'any 2004). Totes les entrevistes varen ser enregistrades en format vídeo-analògic i posteriorment agrupades i transformades a format digital. En la segona entrevista a Narcís Lecha es reiteren alguns temes exposats en la primera, l'objectiu d'aquesta repetició és obtenir més informació encara que pugui semblar redundant.

Entre la primera i segona entrevista a Narcís Lecha, es realitzà l'entrevista a Justa Berges. Nascuda al poble de Castillazuelo (prop de Barbastre) a la Província d'Osca, el 31 de desembre de l'any 1915, va morir a Barcelona el 9 d'octubre del 2005. L'entrevista a Justa Berges tracta sobretot els períodes de la República, la Guerra Civil i l'exili. Aquesta història oral intenta ser complementària a les entrevistes al seu marit, Narcís Lecha Font, per aquesta raó moltes preguntes són similars i s'intenta tenir una versió diferent d'uns fets semblants. Al llarg de l'entrevista es relata el seu desplaçament des dels seu espai d'origen que és Aragó, fins a Catalunya i acabant a França, formant part d'una diàspora republicana de milers de persones. Realitzant l'entrevista a Justa Berges es vol comparar algunes experiències similars en persones que han viscut molts anys juntes, a més de ser un testimoni que ajuda a entendre la situació sociopolítica de la primera meitat del segle XX. Les preguntes a Justa Berges majoritàriament estan fetes en llengua catalana i les respostes són principalment en llengua castellana.

Durant les entrevistes s'intenta cedir el màxim protagonisme als entrevistats i limitar les intervencions de l'entrevistador a breus preguntes. En la transcripció s'han reproduït els barbarismes, errors lingüístics i de dicció (tartamudejos, repeticions...) i fins i tot hem mantingut respostes resultat d'alguna confusió produïda ja sigui perquè les preguntes han estat mal redactades o perquè l'entrevistat ha entès (o ha escoltat) malament la pregunta.

Un exemple de confusió en la comprensió d'una pregunta es produeix durant l'entrevista a Justa Berges. A la pregunta número sis “*Com vas viure la proclamació de la república?*”, l'entrevistada respon amb una altra pregunta perquè no a entès la pregunta inicial “*Cómo la ví?*” a la qual respon l'entrevistador amb la frase “*Si...cómo la ...cómo la viviste*”. Finalment l'entrevistada entén la pregunta i contesta. “*La viví?...pues contenta, porque tó el mundo era republicano entonces.*” Aquest tipus de confusions en les preguntes poden ser degudes a que l'entrevistador i l'entrevistada parlaven idiomes diferents (ja que Justa Berges tenia com idioma matern el castellà i l'entrevistador el català) o a una mala dicció i vocalització de l'entrevistador a l'hora de fer la pregunta.

Durant la lectura de les dues entrevistes a Narcís Lecha s'observa una contradicció en una de les dades aportades per l'informant, ja que a la primera entrevista es diu una dada i a la segona entrevista la dada aportada és diferent. A les dues entrevistes, quan s'està preguntant temes relacionats amb la Batalla de l'Ebre, l'informant afirma que les bateries antiaèries que ell comandava a la zona de Flix van abatre un avió italià (un *Savoia*) i un avió alemany (un *Dornier Do-17* o un *Junker*, segons l'entrevista). A la primera entrevista (realitzada el 12 de maig de l'any 2004), a la pregunta número divuit “*Vas tocar algun avió amb aquests sistemes?*” Narcís Lecha contesta, “*...a la batalla de l'Ebre vam derribar un Dornier de reconeixement alemany...*”. Però aquesta resposta entra en contradicció amb les informacions aportades a la segona entrevista (realitzada el 24 de juny de l'any 2004) ja que a la pregunta vuit “*A l'Ebre no et va caure cap bomba a sobre?*”, Narcís Lecha contesta “*...vam derribar un avió, un bimotor alemany que era un Junker, un Junker de reconeixement...*”. No es pot comprovar documentalment quin model d'avió alemany va ser l'abatut per les bateries antiaèries bofors (de 40mm) comandades pel capità Narcís Lecha però s'ha trobat una informació relacionada amb l'únic *Dornier Do-17* abatut durant la Batalla de l'Ebre a una web especialitzada en avions i antiaèris de la Guerra Civil: *Aviones de la Guerra Civil espanyola* (<http://usuarios.multimania.es/mrval/fi27152.htm>), on a la fitxa dedicada al *Do-17*, s'informa que un *Do-17* fou abatut el 5 d'octubre del 1938 al municipi de Ginestar (municipi proper a Mora d'Ebre). La bateria antiaèria de Narcís Lecha estava destinada a Flix, per tant és gairebé impossible que fos la responsable de l'abatiment d'aquest *Dornier Do-17*, així doncs, és més probable que l'avió alemany

abatut fos un *Junker*. Segurament el fet que les entrevistes a Narcís Lecha es realitzessin separades per un període de poques setmanes va ajudar a que es produís aquesta confusió sobre el tipus d'avió abatut. Un confusió que pot servir d'exemple per demostrar la conveniència de contrastar les informacions aportades per la història oral amb bibliografia i documentació diversa.

Fent un exercici de comparació entre les respostes dels dos entrevistats s'observa que hi ha preguntes amb diferents respostes segons l'entrevistat. Quan es pregunta perquè no es van quedar a Girona quan tornaren de l'exili a França veiem clarament les diferències de criteri. Justa Berges exposa que els motius per marxar de Girona potser foren que la família del seu marit els volien lluny de Girona pels problemes polítics del moment. En canvi Narcís Lecha parla de motius laborals. Segurament les dues respostes tenen part de veritat però cada informant explica els motius que ell pensa que són principals o es nega a admetre (o explicar) altres motius. Encara que a finals dels anys 40 a Barcelona hi hagués més possibilitats laborals que a Girona, el motiu principal de no quedar-se a Girona probablement fou degut a l'ambient polític hostil que podia sentir un ex-combatent republicà a una ciutat petita on tothom es coneixia. Narcís Lecha amb la seva resposta intenta donar més importància a una suposada motivació laboral per no haver d'admetre que la seva emigració va ser gairebé forçada per circumstàncies no laborals. A la pregunta 19 de la segona entrevista a Narcís Lecha, l'entrevistador insisteix i pregunta "*I a Girona, no vas tenir cap inconvenient amb ningú?*" i Narcís Lecha respon que no. Aquesta insistència en preguntar aquest episodi és deguda al fet que l'entrevistador sap que N. Lecha tingué alguns problemes quan arribà a Girona després d'exiliar-se a França, però l'informador sembla que es negui a admetre-ho, potser perquè és una "humiliació" que vol passar per alt. Tot i que potser no foren grans conflictes els que patí Narcís Lecha quan tornà a la seva ciutat natal, l'entrevistador sap que no se'l va voler readmetre al GEiEG amb el seu número inicial de soci i que tingué altres conflictes que sí varen ser descrits en alguna ocasió per la seva muller, Justa Berges Sallan.

A la pregunta sobre el tracte que reberen els refugiats republicans per part de les autoritats del franceses, els informants responen de forma diferent: Justa Berges sembla que està conforme amb el tracte rebut, en canvi Narcís Lecha afirma que va rebre un

tracte molt dolent. Segurament l'experiència dels homes republicans refugiats va ser més traumàtica perquè els internaren en camps de concentració i a les dones no. Aquestes diferències de gènere també s'observen en les activitats realitzades durant la Guerra Civil. Narcís Lecha explica esdeveniments del front mentre que la Justa Berges n'explica de la rereguarda. Una altra diferència observada entre les dues entrevistes és que tot i tenir la mateixa edat, Narcís Lecha respon les preguntes amb més intensitat que Justa Berges. A la gravació de la senyora Justa Berges hi ha moments de silenci fet que no es produeix en el cas de l'entrevista realitzada al seu marit. Aquesta característica pot ser deguda a la personalitat dels entrevistats o al fet que són de sexes diferents i a la diferent educació que havien rebut. Normalment les dones nascudes a principis del segle XX van ser educades per no expressar en públic les seves opinions i ser més reservades.

En aquesta anàlisi de les entrevistes volem citar l'article *Llevar a buen término entrevistas biográficas con supervivientes de un trauma* de Mark Klempner¹². On se'ns explica com s'han d'abordar les entrevistes autobiogràfiques a persones que han sofert un trauma greu, i com sovint els entrevistats tenen reaccions "estranyes" a algunes preguntes. Tot i que a les entrevistes a Justa Berges i a Narcís Lecha no hi va haver reaccions gaire significatives a preguntes que podien considerar-se "incòmodes" si que en el cas de Justa Berges, en una pregunta relacionada amb la mort del seu germà gran que morí en una presó franquista a Toledo l'any 1942, es pot apreciar una certa incomoditat de l'entrevistada.

Com a conclusió, direm que analitzant les dues històries de vida podem fer-nos una idea del tipus d'existència que tenia una parella de refugiats republicans a principis dels anys 40 del segle XX a França, i les circumstàncies que provocaren el seu exili. Les dues entrevistes es complementen i aquest fet permet obtenir informació que sovint un dels dos informants no esmenta.

¹² Klempner, M. T. (2000). Llevar a buen término entrevistas biográficas con supervivientes de un trauma. *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, 23, 135-150.

c) La República, la Guerra Civil i l'Exili i la Postguerra a través del testimoni de Narcís Lecha

Aquest apartat titulat *La República, la Guerra Civil i l'Exili i la Postguerra* és el resultat de la informació extreta de la transcripció de les tres entrevistes esmentades, converses amb Narcís Lecha referents a diverses qüestions relacionades amb les entrevistes, la consulta a diversos testimonis d'aquell període (Albert Malaret, Enric Mirambell i Jaume Teixidor) i la comprovació documental.

Els episodis relatats, que he redactat en tercera persona per raons d'estil, mostren les vivències i percepcions personals d'un període sotraguejat de la història de la ciutat de Girona i de Catalunya, que considero que aporten enfocaments valuosos que tenen el valor afegit de la credibilitat i el caliu de la paraula viva.

● La República (1931-1936)

El 14 d'abril de 1931, Narcís Lecha (que llavors feia el tercer curs de batxillerat a l'Institut de Girona), va viure la proclamació de la República en un ambient plenament favorable als ideals republicans tant a l'Institut com a casa. A l'Institut hi havia el catedràtic Sr. Balari, manifestament republicà, que com recorda el testimoni, va mostrar una gran alegria amb proclamació de la República. El pare de Narcís Lecha, Antonio Lecha, que treballava de conductor de locomotora de tren, era un republicà “*de tota la vida*” (en paraules de Narcís Lecha): havia format part del Centre Republicà del carrer del Carme de Girona, havia cantat a la coral del Centre Republicà quan era solter i tots els membres de la família combregaven en general amb l'ideal republicà.

Cal dir que la família de Narcís Lecha no era una excepció a la Catalunya dels anys trenta. Els ideals republicans estaven molt difosos entre la societat catalana i gaudien de força suport social. La societat catalana de forma majoritària era favorable a les forces polítiques republicanes i relacionava la monarquia d'Alfons XIII amb la dictadura de Primo de Rivera. El polític republicà més popular de l'època era Francesc Macià que era conegut per les seves postures catalanistes des d'inicis del segle XX.



Fotografia a les escales de la Catedral de Girona de la classe de Batxillerat Elemental del curs 1930-31. L'alumne marcat amb una "X" és Narcís Lecha Font (a la fotografia també s'hi pot veure els seus amics Joan Granés i Albert Malaret). (Fotografia: Arxiu família Lecha)

Ben aviat, poc mesos després de la proclamació de la Segona República, el 2 d'agost del mateix any 1931, es realitza el referèndum sobre l'Estatut de Catalunya (anomenat popularment Estatut de Núria, per l'indret on s'havia redactat). En aquest referèndum, segons el testimoni de Narcís Lecha, el seu pare, va votar a favor de l'Estatut, en canvi, l'oncle Tonet va votar-hi contra. L'oncle Tonet, el cunyat de la mare de Narcís Lecha, tenia una bona posició econòmica, era molt conservador (sempre votava partits de dreta) i durant la Guerra Civil va amagar el seu germà que era capellà¹³.

¹³ Aquesta divisió familiar per raons ideològiques exemplifica una situació bastant corrent a l'època en què les posicions ideològiques es vinculaven a la situació econòmica i a la tradició política de cada branca de la família. D'altra banda, remarca una tendència de l'època en què el republicanisme anava associat a la defensa de l'autonomia política de Catalunya.

Dels convulsos anys previs a la Guerra Civil, Narcís Lecha explica un important fet succeït a la ciutat de Girona, que ell va viure en primera persona. El vespre del 6 d'octubre de 1934, quan Narcís Lecha sortia d'unes lliçons de violí al carrer d'Abeuradors, en arribar a la plaça del Vi va trobar uns soldats i el comandant de l'exèrcit Rafael Domínguez Otero que dalt d'un cavall, llegia un ban contra la proclamació de l'Estat Català¹⁴. En aquell instant, Narcís Lecha va sentir un tret i seguidament l'oficial Domínguez Otero queia del cavall a terra, mort. Un parell de mesos més tard el comandant Domínguez Otero va ser objecte d'un homenatge per part dels estaments militars de Girona¹⁵. Per Girona circulava el rumor que el tret mortal l'havia disparat un sergent de la Guàrdia d'Assalt anomenat Grau que era d'ideologia d'esquerres i que era conegut per la seva habilitat amb les armes de foc. El sergent Grau va ser empresonat l'octubre de 1934 com a sospitós de la mort de l'oficial Rafael Domínguez Otero però va ser alliberat més tard en part gràcies a l'aval d'un comerciant gironí anomenat Mirambell¹⁶. Cal senyalar que, l'any 1936, les forces d'esquerra empresonaren al senyor Mirambell però aquesta persona tampoc restà gaire temps empresonada perquè fou alliberat gràcies a diversos tràmits realitzats pel sergent Grau. Aquests fets tingueren una cloenda sagnant l'any 1939 perquè les tropes franquistes afusellaren el sergent Grau a la ciutat de Girona.

En exposar aquest episodi, Lecha recorda com, uns minuts més tard de la mort del comandant Rafael Domínguez Otero a la plaça del Vi, quan anava cap a casa portant l'estoig del violí a la mà, en passar per davant de la caserna d'artilleria, els soldats que estaven a la porta van sospitar que dintre d'aquell estoig no hi pogués haver l'arma homicida i per aquesta raó li van fer obrir l'estoig per comprovar el seu interior. Cal recordar, que la caserna d'artilleria estava aproximadament al lloc de l'actual mercat

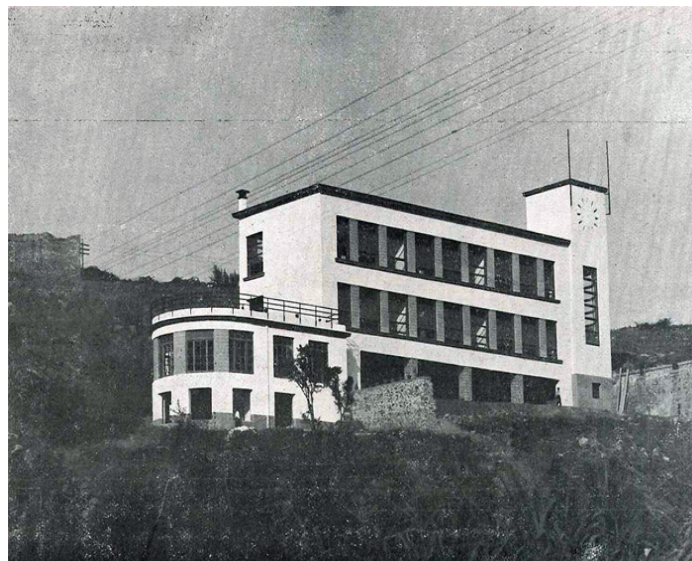
¹⁴ Clara, J. (1988). Maçoneria i excèrcit a Girona 1931-1939. *Revista de Girona*, 131, 63-68.

¹⁵ Autor desconegut. (8 desembre 1936). Làpida al comandante del estado mayor señor Domínguez Otero. *ABC*,. Recuperat 31 de juliol de 2011 a, : <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1934/12/08/035.html>

¹⁶ Aquesta informació sobre l'aval del *comerciant Mirambell* al sergent Grau fou obtinguda en una conversa telefònica amb el senyor Enric Mirambell i Belloc, conegut historiador gironí, fill d'aquest comerciant amic del sergent Grau.

municipal, al mig de l'itinerari que havia de fer en Narcís Lecha des del Barri Vell fins a la casa familiar del carrer de la Creu.

L'any 1933 Narcís Lecha ingressa al magisteri en el Pla Professional¹⁷ a l'escola de mestres (coneguda com *La Normal*) al carrer Jaume I de Girona. On obté el títol l'any 1936. Aquest títol no li serví per a exercir perquè després de la Guerra Civil els títols de mestres de la República quedaren sense validesa.



Imatge de la dècada dels anys trenta del segle XX de l'escola Ignasi Iglésias (actualment Escola Montjuïc) on Narcís Lecha va fer les pràctiques de magisteri. (Fotografia: <http://joaquimnadal.cat/2009/01/18/1%E2%80%99escola-montjuic-de-girona/>)

Narcís Lecha feia pràctiques de mestre a l'escola de Cassà de la Selva, perquè un familiar llunyà de cognom Roquet¹⁸, que hi exercia de mestre, havia hagut d'anar a fer tres mesos de servei militar. Una altra destinació on en Narcís Lecha va fer pràctiques de magisteri fou l'escola de Montjuïc de Girona, en aquella època escola Ignasi Iglésias, una escola inaugurada per Francesc Macià el 3 de setembre de 1933. Aquesta escola era molt innovadora en diversos aspectes pedagògics, com moltes altres que havien estat inaugurades durant la Segona República. El Govern de la República -testimonia Narcís Lecha- va centrar bona part dels seus esforços de renovació i reforma social, en el camp

¹⁷ El Pla Professional s'havia inaugurat un any abans instaurat pel ministre d'Instrucció Pública del Govern de la República, Marcel·lí Domingo.

¹⁸ Era cosí d'en Pere Pericall (marit de la seva germana gran)

de l'educació. Paral·lelament al magisteri, l'any 1935 Narcís Lecha aprova, un curs de la Llicenciatura de Ciències Químiques a la Universitat de Barcelona, aquests estudis els fa per lliure assistint només als exàmens. La Guerra Civil havia d'interrompre aquests estudis de la Llicenciatura de Ciències Químiques que no reprenqué mai més.

Desde mitjans anys trenta Narcís Lecha va formar part del GEiEG (Grup Excursionista i Esportiu Gironí) i l'any 1936 entra a la seva junta directiva com a vocal pel període d'un any, a causa de la dimissió d'un dels membres de la junta. L'11 d'abril d'aquell any també es crea la secció d'Art Dramàtic del GEiEG de la qual Narcís Lecha fou president. A la pàgina 162 del llibre *El GEiEG pas a pas. Primera part 1919-1941*¹⁹ podem llegir el següent text que confirma aquesta activitat: “...el debut el dia 11 d'octubre de 1936, a les 10 de la nit, al Teatre Municipal, de la Secció d'Art Dramàtic en una vetllada a profit dels infants refugiats a Girona. Es posa en escena l'obra d'Alexandre Casona “La nostra Nataxa”, versió catalana d'Agustín Collado i excel·lentment dirigida per Carles Gispert. El públic que va omplir el Teatre, aplaudí llargament als actants i director. En la interpretació en el paper de Nataxa, Flor Maria Masó va desenvolupar-se exitosament, així com Carme Dalmau en Marga; Francesc Duran en Niel; Purificación Muñoz en Flora i Ricard Dalmau en Màrius, com a personatges principals i acompanyats de la bona actuació de la resta de l'elenc integrat per Francesca Albertí, Beatriu Malaret, Carme Llopart, Pepita Selva, Montserrat Casellas, Josep Parera, Joan Cabanach, Albert Malaret, **Narcís Lecha**, Joan Puig i Baldomer Busquets...”.

El juliol de 1936, en Narcís Lecha, un cop aprovada la carrera de magisteri, havia estat destinat per a fer de mestre a Banyoles, però l'esclat de la Guerra Civil canvià els esdeveniments i decidí anar de voluntari a l'Escola de Guerra de Barcelona, aquest cop com a alumne, per esdevenir militar professional de l'Exèrcit de la República.

¹⁹ Martí, S. (1994). *El GEiEG pas a pas. Primera part 1919-1941*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí.

● La Guerra Civil (1936-1939)

En aquest apartat del treball dedicat a la Guerra Civil exposarem alguns fets concrets viscuts en primera persona per Narcís Lecha, a més d'alguns d'altres dels quals en tingué coneixement a través de narracions de familiars i amics.

Dels esdeveniments que passaven a Barcelona aquells primers dies de la Guerra Civil en Narcís Lecha en sabia poca cosa: només el que llegia a la premsa o sentia a la ràdio, però no en sabia gaire res més. Durant els primers mesos de la Guerra Civil, les seves experiències es varen limitar a esdeveniments que es produïren en l'àmbit de les comarques gironines. A partir del mes d'octubre 1936, Narcís Lecha es desplaça a Barcelona i més tard a altres indrets de la Península Ibèrica on hi ha operacions militars. A excepció d'un període de convalescència que es produeix a l'hivern de 1938 i alguns dies durant la retirada republicana, al gener de 1939, Narcís Lecha no torna a residir a Girona i, la majoria dels esdeveniments de la Guerra Civil a la ciutat els coneix per narracions de familiars i amics, o per notícies de premsa o ràdio.

20 de juliol de 1936

Narcís Lecha relata l'ambient que es vivia a la ciutat en els primers dies de la Guerra Civil. Recorda com el dilluns 20 de juliol de 1936 va sortir amb bicicleta a fer un tomb per Girona i en passar pel carrer de l'Albereda va veure uns joves que anaven amb unes casulles de capellà pel carrer cridant, després d'assaltar l'església del Sagrat Cor. De fet, l'església del Sagrat Cor fou la primera església assaltada de Girona i actualment als dos campanars encara hi ha dues estàtues d'àngels que tenen les ales "amputades" com a conseqüència del citat assalt i la creu que corona la façana és una reproducció de després de la Guerra Civil. Aquell dia, entre d'altres fets, es produí l'assalt a la botiga d'instruments musicals de la família Sobrequés, a la Rambla, que va acabar amb el llençament d'un piano i altres instruments al riu Onyar. També circulava el rumor que a partir del dia 19 de juliol, els canons de la caserna d'artilleria ubicada al marge esquerre del riu Onyar, apuntaven cap al Centre Republicà del carrer del Carme, a l'altre riba del riu (alguns testimonis explicaven que aquest fet que també es produí durant el 6 d'octubre de 1934).



Imatge de la caserna d'artilleria (a l'edifici on anteriorment hi havia el mercat del bestiar) ubicada al marge esquerre del riu Onyar (a l'alçada del Pont de l'Areny) on es pot observar un canó emplaçat davant de la façana. (Fotografia: Catàleg de la postal antiga de Girona (1896-1960))

Un esdeveniment que si compta amb suport documental, el protagonitzà Pere Coma Ysern, també conegut col·loquialment com Pere Jan. Pere Coma (i el seu fill) s'havien unit als militars feixistes el dia 19 de juliol. El dia 20 estava atrinxerat a casa seva, al carrer Heroïnes de Santa Bàrbara número 2, al barri de Vista Alegre, disparant per la finestra, fins que fou mort per un escamot de milicians i Guàrdies d'Assalt comandats pel sergent Grau, el mateix Guàrdia d'Assalt detingut l'any 1934 per l'assassinat del comandant Rafael Domínguez Otero. Actualment, en aquesta casa del carrer Heroïnes de Santa Bàrbara hi ha una placa que recorda aquest fet²⁰.

²⁰ Fabre, J. (28 maig 2010). Igualtat per al record dels morts de la guerra civil. *La Vanguardia*. Recuperat 1 d'agost de 2011 a, [http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2010/05/28/pagina4/82119983/pdf.html?search=Jaume Fabre](http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2010/05/28/pagina4/82119983/pdf.html?search=Jaume%20Fabre), Igualtat per al record dels morts de la Guerra Civil.

Autor desconegut. (18 maig 2010). La CUP de Girona demana a l'ajuntament la retirada del monolit franquista d'un carrer. *aragirona.cat*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a, <http://www.aragirona.cat/noticia/8365/la-cup-de-girona-demana-a-lajuntament-la-retirada-del-monolit-franquista-dun-carrer>

Incidents al carrer de la Creu el 22 de juliol de 1936

Un altre episodi de violència Narcís Lecha el relata a través dels ulls de la seva germana. El dia 22 de juliol de 1936 Natàlia Lecha va veure milicians de la FAI i el POUM²¹ quan anaven a la masia de Can Canet, situada al carrer de la Creu cantonada amb el carrer Migdia, on feriren (amb una bala que li fregà el front) Josep Prats (gendre del senyor Genís Canet), que va poder escapar i amagar-se fins al final de la Guerra Civil al Montnegre de les Gavarres. En el transcurs d'aquests incidents els militants del POUM i de la FAI maten tres persones que portaven detingudes des de Salt: Josep Franquesa, Càndid Serra i Jaume Teixidor.²²

En aquest mateix episodi enderroquen i trenquen la Creu de Terme que estava al mig del carrer Migdia (antiga carretera de Barcelona), a l'alçada de l'encreuament amb el carrer de la Creu (antiga carretera de Santa Coloma). Aquesta Creu de Terme era coneguda col·loquialment amb el nom de "Creu de Can Canet". Després de la guerra, el capitell deteriorat i algun fragment més de la creu trencada van ser guardats per Josep Maria Bohigas i Pujol (gendre de Genís Canet) a la masia de Can Canet. A l'any 1969 Jaume Pumarola féu una crida des de la revista *Presència* per recuperar l'antiga creu i finalment a la dècada dels setanta l'escultor Ramón Dalmau va reconstruir la Creu de Terme i es col·locar on és actualment, una mica desplaçada de la seva ubicació original, ja que originalment ocupava el centre del carrer Migdia cantonada amb el carrer de la Creu²³.

²¹ El POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) i la FAI (Federació Anarquista Ibèrica) foren dues organitzacions polítiques d'extrema esquerra que tingueren un paper destacat en els fets revolucionaris dels anys 1936 i 1937.

²² Grau, J..(16 agost 2009). Jaume Teixidor i Cuyàs Històric de la ràdio i exdimoi dels pastorets de Girona. *El Punt*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a, <http://www.elpunt.cat/noticia/article/13-comunicacio/20-comunicacio/70829-lsoc-de-dretes-pero-em-deien-rojor.html>.
Mirambell, E. (21 novembre 2010). L'Incipient carrer de la Creu. *Diari de Girona*. Recuperat 1 d'agost de 2011 a, <http://www.diaridegirona.cat/opinio/2010/11/21/lincipient-carrer-creu/447258.html>.
Algunes dades referents aquests fets s'han consultat directament de forma oral amb el senyor Enric Mirambell i el senyor Jaume Teixidor.

²³ La informació relativa a la destrucció i posterior reconstrucció de la creu del carrer de la Creu ha estat extreta fonamentalment de la pàgina web de l'Ajuntament de Girona (concretament de la secció "Art al carrer") i es pot consultar accedint a l'adreça web:
http://www.girona.cat/sgdap/artalcarrer/obra_fitxa.php?id=101s-



Creu de terme ubicada a l'encreuament dels carrers Migdia i carrer de la Creu que va ser destruïda el 23 de juliol de 1936. (Fotografia: Pere Castellanos)

Dos dies després es produïa a Girona un altre fet luctuós del qual Lecha no n'és testimoni, però que recordava per la transcendència que va tenir. Aquell 24 de juliol es produeix la mort d'un jove mestre militant del POUM, Dídac Tarradell²⁴, quan morí d'un tret prop del convent de les Adoratrius del carrer Joan Maragall. Dídac Tarradell treballava de mestre al Grup Escolar (actual escola Joan Bruguera) i va ser enterrat el 25 de juliol al cementiri de Girona. Molta gent va anar a l'enterrament perquè era

²⁴ Citarem tres documents bibliogràfics que tracten la mort de Dídac Tarradell. Villarroja, J. (2009). La mort del mestre Dídac Tarradell. Dins *Els noms de la guerra* (p.264) Girona: El Punt/CCG. Lanao, P., i Vinyoles, C. (2011). Història d'amor i política. *Presència*, 2055, 20-23. Joventut comunista ibèrica recorda Dídac Terradell. *l'Espurna*. Portaveu del POUM a les comarques gironines (3. Segona època. Any I), 2. Recuperat 31 de juliol de 2011 a, http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?anyo=1936&idPublicacion=4282#gr11

considerat un bon mestre i era una persona molt coneguda a la ciutat de Girona, fins al punt que poc temps més tard la plaça del Marquès de Camps es va batejar amb el nom de plaça de Dídac Tarradell.

Fundació de la FNEC a Girona

Narcís Lecha, durant els primers dies després del cop d'estat, amb els companys Albert Malaret²⁵, Xavier Pou Codina i Martí Pou²⁶ constitueixen a Girona Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya²⁷ després de la visita del director de la FNEC de Barcelona que els havia animat a estendre aquesta organització a la demarcació. Lecha recorda com els seus companys seguint les indicacions del director de la FNEC van anar a Olot, a Sant Feliu de Guíxols i a d'altres ciutats on hi havia centres de segon ensenyament i allà també van fundar delegacions de la FNEC.

A partir de l'esclat de la guerra el nostre informant va perdent contacte amb el món de del magisteri. L'únic contacte en tota la guerra relacionat amb l'àmbit de l'educació es produeix per mitjà del sindicat de mestres FETE (Federación Espanyola de Trabajadores de la Enseñanza), un sindicat de l'ensenyament proper a l'UGT al qual s'afilià.

Barcelona i l'Escola de Guerra

El mes d'octubre de 1936, Narcís Lecha va a viure al barri de Gràcia de Barcelona, a casa d'uns parents, ja que s'inscriu a l'Escola de Guerra de l'Exèrcit de la República, on hi va anar amb altres companys gironins, com en Francesc Duran que vivia a Santa Eugènia i que va morir durant la guerra. Narcís Lecha, el mes de gener de 1937, va

²⁵ El pare de l'Albert Malaret que tenia una sabateria al barri vell de Girona, era dirigent del Centre Republicà del carrer del Carme de Girona. L'Albert Malaret i en Narcís Lecha anaven junts a l'institut de Girona i al G.E.iE.G.

²⁶ Martí Pou era d'una família catòlica practicant, que tenia una carnisseria al barri vell de Girona. Després de la guerra, Martí Pou, no es va exiliar pensant que els contactes que la seva família tenia amb persones de dreta li evitarien problemes amb el bàndol guanyador però va ser afusellat pels franquistes l'any 1939.

²⁷ La Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) és un sindicat d'estudiants catalanista fundat a Barcelona l'any 1932. Són citats com a membres de la FNEC de Girona; Albert Malaret, Xavier Pou Codina i Martí Pou a les pàgines 182 i 184 del llibre de Figueras, A. (2005). *Història de la FNEC: la Federació d'estudiants de Catalunya de 1932 a 1986*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

sortir de l'Escola de Guerra amb la graduació d'alferes d'artilleria de l'Exèrcit de la República. És destinat a artilleria antiaèria, instància militar anomenada indistintament DECA (Defensa Especial Contra Aeronaves) o DCA (Defensa Contra Aeronaves). Posteriorment, van suprimir la categoria d'alferes i Narcís Lecha va passar a ser tinent. A l'Escola de Guerra, Narcís coneix, Ricard Oller Mallol, del qual es farà amic. La família de Ricard Oller era de tradició republicana; un germà gran de Ricard Oller havia ocupat un càrrec d'importància a la direcció de l'hospital psiquiàtric de Salt durant la Segona República²⁸.

En els records de N. Lecha era ben present un fet que va viure durant la seva estada a Barcelona. L'enterrament de Buenaventura Durruti els últims dies del mes de novembre de 1936. Durruti fou un militant anarquista que va morir defensant Madrid quan aquesta ciutat estava assetjada per les tropes "nacionals", i molts voluntaris de Catalunya s'hi havien desplaçat per defensar-la i evitar que caigués en poder dels feixistes. El cadàver de Buenaventura Durruti el van traslladar a Barcelona i el van enterrar en aquesta ciutat en una cerimònia multitudinària. Narcís Lecha en va ser testimoni directe i quedà impressionat de la gran quantitat de gent que hi assistí. A l'Escola de Guerra corrien molts rumors sobre com havia estat la mort de Durruti. Hi havia diverses teories sobre possibles conspiracions perquè havia mort d'un tret disparat a curtíssima distància, un fet poc habitual en un enfrontament a camp obert.

D'aquests mateixos dies passats a Barcelona, Lecha recordava la trobada casual a la Travessera de Gràcia, amb el fill del capità colpista de Girona Joaquin Ruiz de Porras. El fill de Ruiz de Porras quan s'adona de la presència de Narcís Lecha s'intenta amagar però no disposa de prou temps per fer-ho i acaba parlant amb ell. Durant la curta conversa que mantenen, Narcís Lecha observa que el fill del militar està nerviós, ja que segurament temia per la seva integritat física a causa del perill que corrien els quintacolumnistes²⁹ a Catalunya durant aquella època. Aquesta trobada es produí el mateix mes que el militar colpista Joaquin Ruiz de Porras era condemnat a mort pel

²⁸ Durant el període de la Generalitat republicana, l'hospital psiquiàtric de Salt adoptà el nom de *Martí i Julià*, en honor al Doctor Martí i Julià (Barcelona 1861-1917) que era metge especialitzat en psiquiatria. El Parc Hospitalari de Salt va recuperar l'any 2004 aquest nom.

²⁹ Persones que treballaven dins la zona republicana a favor dels franquistes.

tribunal popular de Girona i afusellat, juntament amb dos militars colpistes més, al Castell de Sant Julià de Ramis, a dos quarts de set del matí del dia 13 d'octubre de 1936³⁰. Aquells dies de la tardor de 1936 es produí un altre fet similar al descrit anteriorment. Un conegut, de cognom Oliver, estudiant de magisteri amb en Narcís Lecha a Girona, es va trobar a la plaça de Catalunya de Barcelona amb ell. La reacció de l'Oliver, que havia estat al seminari i era de dretes, va ser semblant a la que havia tingut el fill de Joaquin Ruiz de Porras.

Durant la Guerra Civil a Girona els detinguts eren empresonats a diverses presons de la ciutat, especialment a la presó provincial, que s'amplià ocupant l'edifici veí del Seminari. La majoria dels militars colpistes foren empresonats al convent de les Adoratrius (habilitat com a presó) del carrer Joan Maragall i després traslladats al vaixell *Uruguay* situat al port de Barcelona, que estava habilitat com a presó pel Govern de la Generalitat republicana³¹. Més endavant, del 7 al 12 d'octubre de 1936, alguns dels militars colpistes gironins tornaren a ser traslladats fins la ciutat de Girona per ser jutjats davant d'un tribunal popular. El fiscal, en aquests judicis contra els militars colpistes que es realitzaven a Girona, fou Enric Fernández. Poc temps després es designà com a fiscal del tribunal popular el militant del POUM Miquel Gayolà que ho fou per poc temps, fins el desembre de 1936. Miquel Gayolà (Girona, 1901-1996) era un veí de Narcís Lecha que vivia al carrer Cardenal Margarit.

La participació de Narcís Lecha en la defensa de la República

Sortint de l'Escola de Guerra, Narcís Lecha va ser destinat a la caserna del Castell de Montjuïc de Barcelona. Aquí la defensa antiaèria es realitzava amb uns canons russo usats a la Primera Guerra Mundial que eren de molt mala qualitat³², comprats pel Govern de la República a la URSS³³.

³⁰ Clara, J. (1990). Justicia popular republicana: procesos contra militares en Girona (1936-1939). Dins de *Justicia en guerra*. (p.141-153) Madrid: Ministerio de Cultura.

³¹ Podem recordar que aquest vaixell *Uruguay* havia estat feia pocs anys la presó de diversos republicans (entre ells Lluís Companys) després dels fets del 6 d'octubre de l'any 34.

³² L'opinió de l'informant està corroborada per Molina, L. (2008). *Antiaéreos improvisados en la guerra civil española*. Valladolid: La esfera de los libros.

³³ La URSS (Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques) començà a vendre armament a l'Exèrcit de la República a partir del mes d'octubre de 1936 segons informacions extretes de la pàgina web: <http://usuarios.multimania.es/henrisb/helpsov/ITSOV.htm>

Aquesta bateria antiaèria del Castell de Montjuïc tenia com a missió principal la defensa del port de la ciutat, però sobretot evitar que l'aviació feixista bombardegés les instal·lacions de la CAMPSA³⁴ i fes explotar tots els dipòsits de combustible situats al port de Barcelona. Durant els tres anys de guerra cap bomba va impactar contra els dipòsits de la CAMPSA; la majoria de bombes queien al mar. Tal com recorda el nostre protagonista, l'aviació feixista, que essencialment era italiana, atacava Barcelona des de l'illa de Mallorca. Aprofitant que a Barcelona a l'alba el sol surt pel mar, els avions italians es col·locaven de manera que darrera d'ells hi hagués el sol ixent, posició que dificultava la seva localització pels vigies que havien de donar l'alerta d'un possible atac aeri.

Narcís Lecha explica a les entrevistes que hi havia a la muntanya de Montjuïc, a la muntanya del Carmel i en general als indrets elevats de la ciutat de Barcelona, uns vigies que vigilaven possibles atacs aeris amb l'ajuda de prismàtics. També existien barques amb motor que sortien fora del port de Barcelona, a mar obert, a unes quantes milles de Barcelona, on patrullaven i vigilaven l'arribada des de Mallorca, dels avions feixistes que venien a bombardejar la ciutat. La tripulació de les barques de vigilància sentien i veien els avions de les tropes "nacionals" abans que els vigies de Barcelona i podien avisar amb rapidesa, ja que telefonaven des del mar avisant que venia l'aviació enemiga. Era un sistema força efectiu de vigilància d'atacs aeris tot i que alguna vegada aquests avisos eren falses alarmes degudes a la precipitació dels vigies.

A la muntanya del Carmel hi havia bateries antiaèries de més qualitat que les de Montjuïc. Les bateries de la muntanya del Carmel estaven formades per unes peces d'artilleria que no havien estat comprades al govern rus: eren les anomenades *Vickers*. En Narcís Lecha tot i que estava destinat a Barcelona mai va estar al grup de bateries antiaèries del Carmel. El comandant responsable de les bateries antiaèries del barri del Carmel era el seu amic Ricard Oller.

³⁴ Compañía Arrendataria del Monopolio de Petróleos Sociedad Anónima.

Des de l'inici de la Guerra i fins al mes de maig de l'any 1937 a Barcelona tenien molt poder les denominades patrulles de control que estaven formades majoritàriament per membres de la FAI i del POUM. La relació entre els militars republicans i els milicians anarquistes no era gaire bona. Aquest ambient d'enemistat va anar en augment fins que es produïren els enfrontaments del mes de maig de l'any 1937, coneguts com a Fets de Maig. Una altra mostra de provocació anarquista eren uns cartells de grans dimensions que deien: *"España para los españoles y Cataluña para los murcianos"* que segons explica Narcís Lecha, es podien veure a la plaça d'Espanya, a l'entrada de la carretera de Sants. Aquestes demostracions d'esperit anticatalanista per part dels anarquistes creaven friccions amb el Govern de la Generalitat republicana.

Quan s'iniciaren els Fets de Maig de 1937, Narcís Lecha era tinent d'artilleria antiaèria i estava destinat al Castell de Montjuïc. Des d'aquest emplaçament va presenciar una batalla als voltants del cinema Amèrica del Paral·lel, que els membres del Govern de la República volien assaltar ja que estava ocupat per militants de la FAI. Els anarquistes tenien moltes armes perquè havien assaltat moltes casernes de Barcelona després del 18 de juliol 1936.

Narcís Lecha va viure en primera persona aquests enfrontaments entre la FAI i les tropes dels Govern de la República. Al parc de Miramar, al camí que puja cap al Castell de Montjuïc, hi havia una bateria de costa que estava controlada per la FAI. Els militars del Castell de Montjuïc, incloent-hi en Narcís Lecha, es mantenien fidels al Govern de la República que estava enfrontat als militants de la FAI i del POUM. Els militants de la FAI sabien que al Castell de Montjuïc tenien uns canons antiaeris, armament que els feia molt respecte, fet que va evitar un atac anarquista a la caserna del Castell de Montjuïc. Tanmateix s'ha de tenir en compte que els canons de la bateria controlada per la FAI no podien disparar cap al Castell de Montjuïc perquè era una bateria de costa que tenia els canons encarats cap al mar per evitar atacs de vaixells feixistes.

Davant la impossibilitat d'un atac a la caserna del Castell de Montjuïc, els membres de la FAI de la bateria de costa de Miramar van decidir assetjar aquesta caserna tallant amb una barricada la carretera que puja al castell per tal d'evitar l'entrada de queviures a la tropa, intentant així provocar una rendició dels militars. Els militars del castell van patir la manca de queviures, fet pel qual, segons testimoni de Narcís Lecha, van decidir en un

moment donat menjar-se un ase que pasturava pels fossats del Castell de Montjuïc. Després d'uns pocs dies suportant aquesta situació, els militars del castell van fer un simulacre d'atac a la bateria de costa de Miramar controlada pels anarquistes. Els militars de l'Exèrcit de la República van emplaçar els canons antiaeris mirant cap a baix, cap a la posició de la FAI. És sabut que aquesta mena de canons antiaeris no poden disparar amb angle negatiu, però els anarquistes sembla que no ho sabien, i en veure que els canons antiaeris els apuntaven, van aixecar el setge. L'Exèrcit del Govern de la República va poder passar algun camió de menjar cap al Castell de Montjuïc. Després d'un o dos dies van arribar uns vaixells des de València amb reforços governamentals que principalment eren els antics guàrdies d'assalt de la República, els quals van posar fi ràpidament a la insurrecció anarquista que hi havia a Barcelona³⁵.

De la defensa antiaèria de Barcelona, Narcís Lecha, Ricard Oller i altres comandaments de la DCA, van ser destinats durant l'estiu de 1937 a València per tal d'aprendre a usar uns nous canons russos (76,2mm).³⁶ Segons testimonia N. Lecha, fins aquelles dates, aquests canons que eren de més bona qualitat, només estaven destinats als membres de les Brigades Internacionals; però aleshores se'n va començar a permetre l'ús als militars republicans.

Després de València els membres de la DCA van passar dues setmanes fent pràctiques a una caserna d'aviació a Los Alcázares, una vila a la riba del Mar Menor propera a la ciutat de Cartagena. Durant aquelles dues setmanes els membres de la DCA van volar amb els avions i van aprendre a bombardejar i metrallar. Els blancs dels bombardejos eren boies al mar. Aquestes pràctiques dels membres de la DCA servien perquè les unitats antiaèries aprenguessin les tècniques de bombardeig, molt concretament per saber quin moment era el millor per llançar una bomba des de l'avió. Sembla que

³⁵ La bateria de costa controlada per la FAI no va disparar ni contra els camions de menjar ni contra els vaixells enviats pel Govern de la República des de València.

³⁶ Les informacions de caràcter tècnic sobre la defensa antiaèria, han estat corroborades gràcies al mateix llibre que usava Narcís Lecha durant la Guerra Civil i que actualment es troba en poder de l'autor d'aquest treball. Belmonte, A. (1938). *Conferencias de Tiro Antiaéreo*. Barcelona: Talleres tipográficos de la Defensa Contra Aeronaves. Per a ampliar informació sobre antiaeris es poden consultar les següents adreces web: <http://madridquebienresiste.forumup.es/about846-0-asc-0-madridquebienresiste.html> i <http://www.elgrancapitan.org/foro/viewtopic.php?f=7&t=7975&start=30>,

entenent les tècniques de bombardeig, les forces antiaèries republicanes esdevenien més eficaces en el combat contra l'aviació feixista.

Roses i les Brigades Internacionals

Des de Los Alcázeres, Narcís Lecha va ser destinat a la vila empordanesa de Roses durant un mes a la tardor de l'any 1937. Segons l'informant, el grup de bateries antiaèries de Roses estava format per peces russes de bona qualitat de calibre 76,2mm³⁷, però inferiors a les usades per les forces nazis al servei de Franco de 88,0 mm³⁸. Segons Narcís Lecha, l'URSS havia venut 10 bateries (40 peces) del calibre 76,2 al Govern de la República amb la condició que aquest armament fos utilitzat per membres de les Brigades Internacionals. Així doncs les bateries antiaèries de Roses estaven dirigides per les Brigades Internacionals d'origen alemany. Durant el mes que va estar a Roses, Narcís Lecha, que sabia parlar francès, va relacionar-se amb un brigadista comunista alemany anomenat Joseph que havia estat exiliat a França i també parlava francès.

Quan els brigadistes alemanys van ser destinats a una altra posició, Narcís Lecha va haver d'ensenyar com s'utilitzaven les bateries als substituïts dels alemanys que eren soldats de lleua de l'exèrcit regular republicà. A Roses es desembarcava material de guerra rus, perquè Barcelona era bombardejada sovint i la vila de Roses era un port més discret, i més apte per tant, per a desembarcar material de guerra.

El Club de Polo de la Diagonal de Barcelona

Després de Roses, Narcís Lecha va anar destinat a la bateria número 13, emplaçada al Club de Polo de Barcelona. Aquest elitista club havia quedat buit amb la fugida de les classes benestants de la ciutat, i fou ocupat per les bateries antiaèries de l'Exèrcit Republicà. Tal i com recorda Narcís Lecha, les instal·lacions esportives del club eren aprofitades pels soldats, que quan no hi havia gaire activitat feien partits de futbol.

³⁷ Sobre aquesta dada es pot consultar l'obra citada: Belmonte, A. (1938). *Conferencias de Tiro Antiaéreo*. Barcelona: Talleres tipográficos de la Defensa Contra Aeronaves.

³⁸ Dada que es pot confirmar a: Molina, L. (2008). *El cañon aleman del 88mm*. Saragossa: Libros Reyes.

Narcís Lecha explica el funcionament de la Defensa Antiaèria i el sistema de vigilància. Els vigies estaven situats a uns quants quilòmetres de les bateries antiaèries del Club de Polo i havien d'avisar per telèfon de l'arribada de l'aviació enemiga. El vigia avisava de l'atac usant els números de les agulles del rellotge: 12 (nord), 3 (est), 6 (sud), 9 (oest) i també informava del nombre d'aparells atacants. En una ocasió un vigia alertà d'un gran atac enemic i finalment resultà que era un estol d'ocells en migració. Això s'explica perquè els vigies tenien ordre d'avisar d'un atac encara que no estiguessin segurs que ho fos i per això es produïen força falses alarmes que provocaven que els membres de les bateries antiaèries anessin corrents a ocupar les seves posicions moltes vegades en va. L'hivern de 1937 Narcís Lecha va ser traslladat prop de la ciutat de Terol.

La Batalla de Terol

Entre les batalles en les quals va participar en Narcís Lecha hi ha la presa de la plaça de Belchite i després la presa de la ciutat de Terol. La Batalla de Terol va ser en ple hivern de 1937, abans de Nadal, al desembre. Narcís Lecha recorda que un dia va passar prop d'on tenien emplaçada la bateria antiaèria (en unes muntanyes des de les quals es veia la ciutat de Terol) un grup de soldats d'Infanteria de Marina de la República que es van passar immediatament al bàndol dels "nacionals". Un breu període després d'aquesta deserció, l'artilleria pesada feixista va bombardejar les tropes republicanes, encara que els projectils no els van tocar. Possiblement els Infants de Marina havien informat als seus nous superiors sobre la ubicació de la bateria antiaèria republicana³⁹.

Un dia al matí, el 2 de gener de 1938, prop de 80 avions trimotors del bàndol "nacional" van volar sobre la bateria antiaèria republicana la qual es va defensar disparant; però a última hora, l'aviació feixista va bombardejar i va tocar la bateria. El bombardeig va provocar morts i ferits, entre ells Narcís Lecha, que resulta ferit al cap, a la cama i a la mà. Després va ser traslladat a un hospital de campanya a un poble anomenat Libros, situat a 26 km de Terol, des d'on l'evacuaren a un hospital de prop de Sagunt, on li van cosir les ferides.

³⁹ Era la mateixa bateria número 13 amb la qual ja havia estat a la vila de Roses i al Club de Polo de Barcelona que estava formada per canons antiaèris russos del calibre 76,2.



Soldats de la DCA (Defensa Contra Aeronaves) republicana utilitzant una peça antiaèria del calibre 76,2 . (Fotografia http://es.wikipedia.org/wiki/Batalla_del_Ebro)

Narcís Lecha havia escrit a casa seva avisant que estava ferit, però la carta no va arribar. Tot i això, els seus pares coneixien el seu estat perquè havien demanat informació a Girona en una caserna de la DCA (Defensa Contra Aeronaves) i sabien que la bateria en la qual estava en Narcís Lecha havia estat bombardejada i que el seu fill havia estat ferit. El pare i la mare de Narcís Lecha van marxar cap a Sagunt a buscar-lo. Un cop el tinent Lecha va arribar a Girona, a l'Hospital de Santa Caterina, el van acabar de curar, tot i que després va haver de fer respòs a casa dels seus pares durant un parell de mesos.

Narcís Lecha passà dos o tres mesos de convalescència a Girona, que compaginà amb la realització d'algunes classes teòriques de tècniques de defensa antiaèria a les oficines de la DCA de Les Pedreres i del carrer Ultònia. La família Lecha encara conserva alguns fragments dels apunts utilitzats per Narcís Lecha en aquestes classes teòriques i el llibre *Tiro Antiaereo*⁴⁰ que és bàsicament una recopilació de conferències del comandant de la DCA Alfonso Belmonte. El llibre conserva una anotació escrita a mà a la pàgina 5 on també hi ha estampats dos gravats fets amb segells-tampons de tinta; en un s'hi pot

⁴⁰ Belmonte, A. (1938). Conferencias de Tiro Antiaéreo. Barcelona: Talleres tipográficos de la Defensa Contra Aeronaves.

llegir “Defensa Contra Aeronaves / P.M. 6º Grupo Pesado” i a l’altre “Biblioteca A. Forner Girona”.

Narcís Lecha després de la seva recuperació física, va ser destinat al Castell de Figueres, on va rebre la notificació de que l’havien ascendit a capità d’artilleria. Les seves repetides desavinences amb alguns militars russos van provocar les queixes dels comissaris polítics del PSUC pel seu ascens, però un dels caps de la DCA (militar de carrera i ex-combatent a Àfrica al costat de Franco) va confirmar l’ascens de Narcís Lecha al grau de capità.

Pel mes de maig de 1938, quan encara es trobava al Castell de Figueres, arribaren 6 bateries (formades per 4 peces cada una) de canons antiaeris de la marca *Bofors*⁴¹. La primera destinació de Narcís Lecha com a capità fou el comandament de les sis bateries de canons antiaeris *Bofors* (40mm) al front de Lleida. Les 24 peces d’artilleria anaven arrossegades per un camió cadascuna i s’emplaçaren a Balaguer i a les Borges Blanques on hi hagueren forts combats amb les tropes feixistes que avançaven des de l’Aragó.

Més tard, Narcís Lecha fou destinat a les bateries antiaèries del Port de Barcelona, prop dels dipòsits de combustible de la CAMPSA. Després al Camp de la Bota per defensar les centrals tèrmiques de Sant Adrià del Besòs que produïen electricitat i sovint eren bombardejades per l’aviació franquista. I d’aquesta destinació passà al front de l’Ebre.

La Batalla de l’Ebre

A l’estiu de 1938, gairebé coincidint amb el segon aniversari de l’aixecament militar del 18 de juliol de 1936, comença la Batalla de l’Ebre. Narcís Lecha va ser testimoni del creuament del riu a l’alçada de Flix. Immediatament després de passar el riu Ebre, el cos

⁴¹ A l’enllaç de la pàgina web de wikipèdia que reproduïm més avall hi ha informacions bàsiques per conèixer el funcionament i característiques d’una bateria antiaèria *Bofors* de 40 mm.

http://es.wikipedia.org/wiki/Bofors_40_mm

Hem trobat també a la Xarxa algunes dades que podrien estar relacionades amb l’arribada d’aquest material: Segons la web <http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/Armas/Polemica/Mortera2.htm> la nit del 14 al 15 de maig de 1938 sortia de Gdynia el vaixell mercant “Diana”, transportant a bord vint-i-quatre peces (nombre que concorda amb els records d’en Narcís Lecha). Per altra banda, la Comissió Tècnica de París, enviava el 27 de maig a través de la frontera francesa (només podia ser per Catalunya i per Figueres perquè a aquestes alçades de la guerra la resta dels Pirineus estava controlada pels feixistes) la seva expedició número 3894 en la qual s’inclouien dotze Boffors de 40 mm, sense que es pugui saber si eren part de la càrrega del “Diana” o una segona remesa coincident en el temps.

d'enginyers de l'exèrcit republicà va iniciar les obres de construcció d'un pont que es van prolongar durant molts dies. L'endemà de l'inici d'aquesta construcció va aparèixer l'aviació franquista, trimotors alemanys i italians, amb l'objectiu de bombardejar aquestes obres. El grup d'antiaeris dirigit per Narcís Lecha tenia la missió de protegir aquest pont. Pel que fa a aquesta qüestió és convenient recordar, segons la informació aportada per Narcís Lecha, que la dificultat d'aquesta funció era especialment remarcable pel fet que fou justament a la batalla de l'Ebre, on l'aviació alemanya començà a usar de manera regular la tècnica del bombardeig en picat.

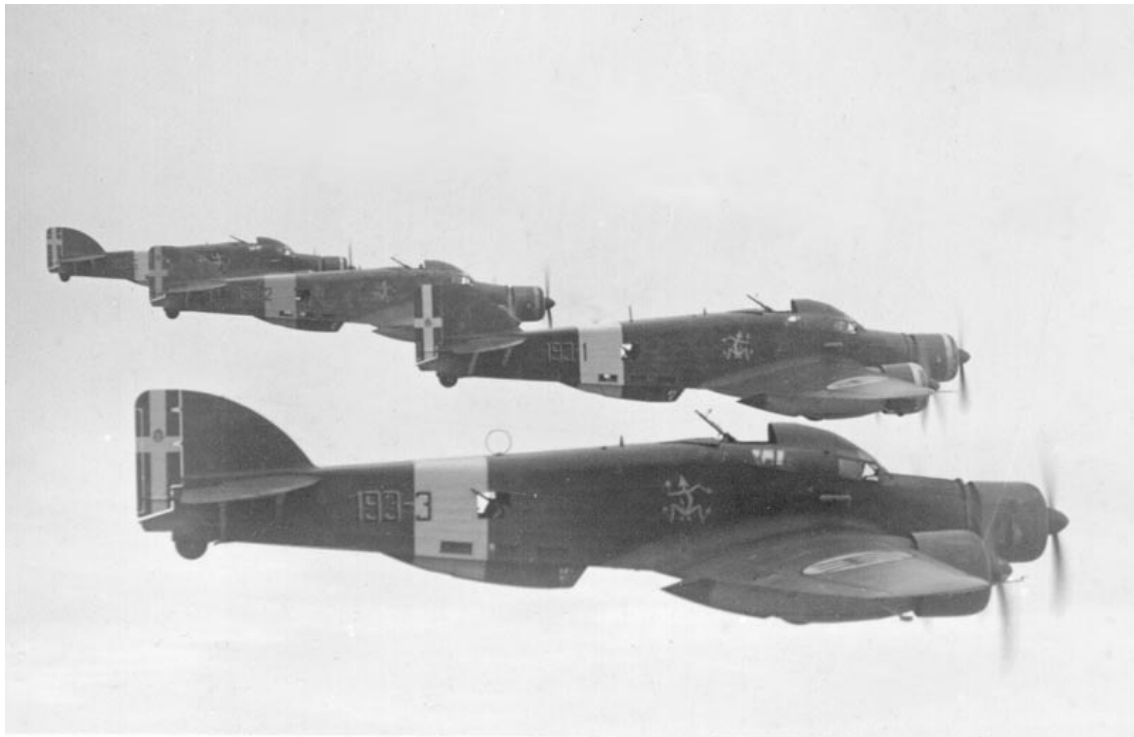
Narcís Lecha recorda que va compartir el comandament de les 24 peces *Bofors* amb un altre capità originari de València que es deia Seguer. En Narcís Lecha com a capità d'artilleria, dirigia un grup; de tres bateries. Cada bateria quatre peces, és a dir, que dirigia en total 12 peces.

En aquella època, segons Narcís Lecha, no era fàcil encertar un objectiu per mitjà d'un bombardeig aeri, i tot i que la missió de l'artilleria antiaèria era abatre els avions, l'objectiu que s'aconseguia habitualment era dificultar els bombardeigs enemics. Seguint les manifestacions del nostre testimoni, la DCA va tenir molt d'èxit a la Batalla de l'Ebre, en aquest objectiu de dificultar els bombardeigs. L'aviació franquista va estar un parell de mesos bombardejant cada dia (a vegades a la nit també) la zona, amb la intenció de destruir aquell pont. Com a conseqüència d'aquests atacs el poble de Flix va quedar destruït per l'acció de les bombes però el pont no el van tocar ni una sola vegada.

El grup de la DCA que dirigia Narcís Lecha va abatre dos avions. Un dels avions abatuts era un *Junker* (o un *Dornier Do 17*, el model d'avió no ha pogut ser confirmat) de la Legió Cóndor⁴². El pilot del qual es va llançar amb paracaigudes i el van agafar els soldats del grup de la DCA abans que el detinguessin els soldats d'infanteria, que possiblement, segons Narcís Lecha, l'haurien executat allí mateix. El capità Lecha va

⁴² Consultant la fitxa dedicada als avions alemanys *Dornier Do-17* al web *Aviones de la Guerra Civil española* (<http://usuarios.multimania.es/mrval/fi27152.htm>) , s'informa que només un *Dornier Do-17* fou abatut a la Batalla de l'Ebre (el 5 d'octubre del 1938) a la zona propera a Mora d'Ebre (Narcís Lecha estava destinat a Flix).

lliurar el pilot alemany a l'alt comandament de l'Exèrcit de la República. Amb l'aviador alemany, Narcís Lecha s'hi va entendre en francès, ja que l'aviador parlava una mica aquesta llengua que Narcís Lecha coneixia.



Avions Savoia-Marchetti SM.79 . (Fotografia: http://ca.wikipedia.org/wiki/Guerra_Civil_Espanyola)

Una anècdota familiar derivada d'aquest episodi és que el nostre testimoni va quedar-se el paracaigudes del pilot alemany i anys més tard la tela (que era de seda) del paracaigudes va servir per fer el vestit de comunió de la seva neboda, la Roser Pericall Lecha. A la mateixa Batalla de l'Ebre una bateria comandada per Narcís Lecha també va abatre un trimotor italià, un *Savoia*. En aquesta ocasió també van capturar el pilot, que es donava la casualitat que era mestre d'escola, com el nostre informant.

L'exèrcit republicà va arribar fins a Gandesa, però la manca d'artilleria de les tropes republicanes a la zona va permetre que els franquistes es fessin forts amb metralladores instal·lades als campanars de les esglésies de la població fet que aturà l'avanç republicà. Lecha remarca que les tropes de Franco van rebre molts reforços a la Batalla de l'Ebre sobretot per part dels *requetés* de Navarra i de les tropes colonials rifenyes.

Com a anècdota particular, l'informant explica un enfrontament concret que va protagonitzar quan era en aquest front. Un comissari polític del PSUC s'emportà una motocicleta per repartir propaganda política, tot i saber que aquest vehicle tenia la funció de transmetre missatges entre les diferents bateries de la DCA. Narcís Lecha que, com ja hem dit, era capità va treure la pistola per amenaçar el comissari, pel fet d'haver posat la seguretat de les bateries antiaèries en perill. Segons el nostre testimoni, en veure's el comissari polític apuntat amb la pistola va marxar corrents i no va tornar més.

Comentant aspectes tècnics de les armes antiaèries, Narcís Lecha recorda que el calibre 40mm no era el més gran. Les bateries *Bofors* d'aquest calibre s'utilitzaven per als avions que anaven a una alçada de 1.000 a 3.000 metres. Els avions bombarders que volaven a més alçada (a més de 3.000 metres) eren hostilitzats - rarament abatuts - per projectils del calibre 76,2mm. També hi havia bateries de calibres inferiors integrades per metralladores *Oerlikon* (20mm)⁴³.

En el decurs de la batalla de l'Ebre Narcís Lecha es va posar malalt. Fou trobat inconscient prop d'una trinxera i traslladat a un hospital de Tarragona, des d'on finalment fou evacuat a Barcelona; allí tornà a ser destinat durant poques setmanes a la defensa antiaèria de la ciutat.

Els darrers dies del mes de gener de l'any 1939 quan Narcís Lecha segueix la retirada de l'exèrcit republicà des de Barcelona fins a Figueres, va ser avisat d'un atac aeri franquista a una caserna de la DCA de Girona on havia resultat ferit el seu amic Ricard Oller. Narcís Lecha explica que va anar a buscar el seu amic Oller per transportar-lo, amb un cotxe de la DCA, des de Girona fins a la frontera de la Jonquera, on va deixar-lo a cura de la Creu Roja francesa. No es tornarien a veure fins l'any 1948 quan Narcís Lecha va passar la frontera per Portbou, aquesta vegada en direcció sud⁴⁴.

⁴³Remetem altre cop a Belmonte, A. (1938). *Conferencias de Tiro Antiaéreo*. Barcelona: Talleres tipográficos de la Defensa Contra Aeronaves.

⁴⁴ Narcís Lecha comenta que Ricard Oller va sobreviure a les ferides de la Guerra Civil però un càncer va acabar amb la seva vida molts anys més tard. Quan Narcís Lecha va tornar de França va retrobar-se amb en Ricard Oller i continuaren la seva amistat. Seguint el fil d'aquesta amistat, a la dècada dels anys cinquanta, els dos antics companys de la DCA foren detinguts durant unes hores per la policia, simplement per haver organitzat una conferència en català sobre el campionat mundial d'escacs . Una anècdota que serveix per mostrar la situació socio-política de la postguerra i la repressió que exercia el règim franquista en contra de la llengua catalana.

● Exili i Postguerra (1939-1949)

Internat al camp de concentració de Saint Cyprien (febrer-l'abril 1939)

Narcís Lecha explica que la DCA va emplaçar les peces d'artilleria per última vegada ben prop de la frontera, sobre el poble de Portbou, i després de lliurar a les autoritats franceses tot l'armament, els militars republicans van passar la frontera. El material que s'havien quedat els francesos més tard el van lliurar a les tropes de Franco. Narcís Lecha va acabar la guerra amb la categoria de capità i amb dues medalles al valor; una pels mèrits realitzats durant la batalla de Terol i una altra pels de la batalla de l'Ebre.

Després de passar la frontera, els refugiats republicans van ser internats en diversos camps de concentració, un dels quals va ser el camp de Sant Cebrià (Saint Cyprien), població del Rosselló, propera a Perpinyà. A Sant Cebrià, els refugiats, entre els quals hi havia Narcís Lecha, reberen un tracte molt dolent perquè el camp estava molt mal organitzat i sense cap infraestructura. Era el mes de febrer però els presoners havien de dormir a l'aire lliure, a la platja, sobre la sorra. Al començament i durant bastants dies, els refugiats rebien un pa rodó d'un quilo (o de dos quilos), per cada vint-i-cinc persones com a tot aliment diari. Els guàrdies que vigilaven els refugiats del camp de Sant Cebrià eren soldats senegalesos, com els del camp d'Argelers.



Imatge parcial del camp de concentració de Saint Cyprien on va estar internat en Narcís Lecha l'any 1939. (Fotografia: http://ramongaya.blogspot.com/2008_04_01_archive.html)

El camp d'Agde (abril-octubre de 1939)

Al cap de dos o tres mesos, Narcís Lecha i altres interns del camp de Saint Cyprien són traslladats al camp d'Agde, anomenat *el camp dels catalans*. Estant Narcís Lecha al camp d'Agde, va rebre una carta del seu amic Albert Malaret⁴⁵, on s'hi podia llegir, amb lletres ben grosses (segons el record de Narcís Lecha) “*No vagis a Girona*”, i l'informava de l'assassinat del seu company de la FNEC Martí Pou⁴⁶ a mans de les tropes franquistes.

El Camp d'Agde estava dividit en tres recintes: dos d'espanyols i un de catalans; aquest últim sota la direcció d'un militar català. Els refugiats estaven en barracons i els donaven un menjar correcte (segons l'opinió de N.Lecha). Els guàrdies que vigilaven els interns del camp de concentració eren gendarmes. És interessant recordar que el nombre de refugiats del camp d'Agde era la quarta part (25.000) dels que hi havia al de Sant Cebrià (100.000)⁴⁷.

A Agde els refugiats que eren mestres rebien ajuda dels mestres d'escola francesos que venien una vegada la setmana i portaven queviures, principalment menjar. En Narcís

⁴⁵ Quan es produí la victòria franquista, Albert Malaret era amb l'exèrcit de la República a València, i per evitar de ser detingut va anar des de València a Girona a peu. Va estar a casa dels seus pares a Girona amagat fins que va poder passar il·legalment a Perpinyà, on tenia parents. En Malaret, estant a Girona amagat, va saber que Narcís Lecha es trobava internat al camp d'Agde i en arribar a Perpinyà, li va enviar una carta al camp. Pocs mesos després d'escriure aquesta missiva on s'advertia en Narcís Lecha dels perills de retornar a la ciutat de Girona, el seu autor, Albert Malaret, va demanar tornar a l'Estat Espanyol tot i sabent que seria agafat pres. Per entendre aquest canvi s'ha de comprendre que havia patit molt els darrers mesos empresonat al Rosselló. Coincidint amb l'arribada de Malaret a Perpinyà es va produir el pacte Molotov-Ribbentrop, del 23 d'Agost del 1939 a conseqüència del qual el govern francès va reprimir els refugiats republicans que considerava comunistes. Tot i no ser comunista, Albert Malaret va ésser detingut a Perpinyà i tancat al Castell Reial de Cotlliure des d'on va ser traslladat al camp de càstig de Vernet on les condicions d'internament eren molt dolentes. Per aquesta raó va demanar d'anar a Girona i les autoritats franceses el van lliurar a les tropes franquistes. Després de ser lliurat pels francesos, el senyor Albert Malaret va estar un any en un batalló de treballadors a Mallorca. Amb el temps va poder sortir del batalló i anar a la Universitat on va acabar la Llicenciatura de Dret. Després de la Guerra, Narcís Lecha i Albert Malaret es veien ocasionalment a Barcelona on vivien tot dos.

⁴⁶ Segons Narcís Lecha, al batalló de l'exèrcit regular republicà on estava enquadrat Martí Pou hi havia franquistes de Girona d'incògnit que havien estat cridats per l'exèrcit regular de la República amb la seva lleva. Quan van guanyar la guerra els “nacionals”, aquests elements franquistes van denunciar Martí Pou que de resultes d'aquesta denúncia, fou afusellat el 28 de juliol del 1939 a la tàpia del cementiri de Girona. El cas de Martí Pou es cita al llibre de Lorenzo, A i Llorenç, E. (2008). *Republicans represaliats pel franquisme. La causa contra l'AFARE i altres judicis*. Girona:CCG edicions.

⁴⁷ Finestres, J. (2009) Caminant cap al no-res. *Sàpiens*, 78, 26

Lecha tenia problemes a l'aparell digestiu, patia de l'estomac des de feia més d'un any, com ja hem explicat, una malaltia per la qual va haver d'abandonar la batalla de l'Ebre. Els aliments que subministraven els mestres francesos als mestres refugiats, molts a base de patates bullides, van permetre curar aquell problema estomacal.

Per Sant Narcís de 1939, Narcís Lecha arriba a Orleans

Al mes d'octubre de 1939, pels volts del dia de Sant Narcís, els internats al camp d'Agde que s'havien apuntat voluntaris (voluntaris, però sotmesos a una certa pressió) als batallons de treballadors, els van portar en un tren de càrrega cap a Orleans. A Orleans els esperaven pagesos francesos, la gran majoria dels quals eren propietaris de grans extensions de terra, per a fer la selecció de treballadors. Cada pagès francès agafava els refugiats que li semblava i se'ls emportava a la seva possessió per a treballar la terra. En Narcís Lecha era dels únics refugiats que parlava francès, i va ser molt sol·licitat, perquè els propietaris rurals preguntaven coses i els companys d'en Lecha no sabien contestar.

Narcís Lecha se'n va anar a treballar de pagès a casa de l'alcalde de Feroles poble proper a Jargeau, que és a uns vint-i-cinc quilometres d'Orleans. Allà van estar una bona temporada. Treballaven com els pagesos francesos, els donaven un sou molt petit i estaven així sota un cert control del govern francès.

Exili al cor de França

Al cap de cinc o sis mesos d'estar a Feroles, pel mes de març o abril de 1940, Narcís Lecha i un company refugiat anomenat Benet Coll, que era de Banyoles, van ser mobilitzats de forma obligatòria per a treballar a l'Exèrcit francès en uns batallons de treballadors destinats a construir uns camps d'aviació a la zona de Nevers.

Quan els alemanys van ocupar la meitat nord de França, al juny de 1940, Narcís Lecha era prop de Vichy que és on hi havia el govern francès col·laboracionista, el govern del mariscal Pétain. Després de la desmobilització dels camps d'aviació de Nevers, Narcís Lecha s'havia quedat sense fer cap activitat i hagué de demanar caritat per a poder menjar. Pocs dies després va trobar feina, als voltants de Vichy en una vinya, fent activitats agrícoles. Narcís Lecha i Benet Coll, van decidir tornar a la zona d'Orleans, a

fer de pagesos, perquè almenys a Feroles i zones contigües es podien alimentar, i a Vichy la seva situació era molt més precària. Narcís Lecha sospitava que els alemanys acabarien descobrint el seu passat com a membre de l'Exèrcit de la República, i va decidir que era millor explicar a un oficial alemany, que parlava francès, que ell havia estat capità d'antiaeris i que, quan havia fet algun presoner alemany, l'havia tractat amb respecte. L'oficial alemany va fer un salconduit per a Narcís Lecha i al seu company, fet que els va permetre anar fins a Feroles per a tornar a fer de pagesos.

Narcís Lecha relata que quan era a França exiliat, algun refugiat que havia vingut de Catalunya o hi tenia contactes, va comunicar als catalans residents a la zona d'Orleans que havien afusellat el president Lluís Companys. Aquesta anècdota exemplifica el fet que les notícies sovint es difonien tot i la gran censura informativa de l'època de l'ocupació alemanya.

Un cop a Feroles, Narcís Lecha es va asabentar que allà, prop d'on eren, a la vila veïna de Châteauneuf-sur-Loire, hi havia un grup de noies espanyoles refugiades entre les quals hi havia Justa Berges Sallan, amb la qual es va casar pocs mesos més tard.

Per a poder casar-se van demanar papers a Espanya des d'on els enviaren les partides de naixement, fet que va permetre que es casessin a l'Ajuntament de Châteauneuf-sur-Loire. Es féu un petit convit que bàsicament fou un sopar al qual assistiren alguns refugiats republicans de la zona⁴⁸.

Justa Berges Sallán, havia nascut al poble de Castillazuelo, prop de Barbastre, a la comarca del Somontano, Província d'Osca, el 31 de desembre de l'any 1915. Va exiliar-se a França l'any 1939 amb diversos membres de la seva família fugint de l'avanç de les tropes feixistes. Del matrimoni amb Narcís Lecha van néixer Toni i Teresa, nascuts al a França al 1942 i 1946 respectivament. Precisament pocs dies abans del naixement del primer fill, Justa Berges va rebre una tràgica notícia. En una carta, la seva germana Carmen, la informava de la mort del seu germà Pedro en una presó franquista.

⁴⁸ Quan el matrimoni va tornar a Barcelona, es van haver de casar per l'església, al barri de Gràcia de la Ciutat Comtal, sense fer cap celebració, ja que més que un casament era un tràmit imprescindible per a legalitzar el matrimoni i poder obtenir el llibre de família.

Segons relata el nostre informant, a França, amb els primers diners estalviats, Narcís Lecha i la seva dona es van comprar una bicicleta de segona mà. En aquella època la parella vivia de fer feines al bosc, sobretot aplegant llenya. S'emportaven el seu fill nadó, Antoni Lecha, al bosc, el qual col·locaven en una petita barraca de fusta per protegir-lo del fred i d'aquesta manera tots dos podien fer la feina sense allunyar-se gaire del seu fill.

A finals de l'estiu de l'any 1944 els refugiats republicans d'ideologia comunista li van proposar a Narcís Lecha l'opció d'unir-se a la resistència antifranquista i entrar a la Vall d'Aran per iniciar la lluita armada. Com que Narcís Lecha havia estat oficial d'artilleria li oferiren de comandar una companyia de maquis. Lecha s'hi va negar adduint que no veia clara l'operació militar⁴⁹ i a més, que com que estava casat i tenia un fill, no volia arriscar-se en una acció tan perillosa.

La postguerra de la família Lecha a Girona

Mentre Narcís Lecha vivia refugiat a França la Guàrdia Civil visitava la casa de la família Lecha amb regularitat durant els anys 1939 i 1940 tot preguntant als pares on era el seu fill, i ells sempre responien que no ho sabien, fins que un dia un Guàrdia Civil va dir que deixessin de mentir, tot mostrant una carta de Narcís Lecha enviada des de França a l'adreça de la casa de la família Lecha. A part d'aquestes visites de la Guàrdia Civil, habituals en les famílies que tenien membres que s'havien exiliat, la família Lecha no va patir una repressió especialment rigorosa per part de les autoritats franquistes. El pare de Narcís Lecha, l'Antonio, va seguir treballant al ferrocarril sense tenir gaires problemes. L'únic membre de la família que en va patir alguna forma de repressió més remarcable fou la seva germana gran, Teresa, que havia estat infermera ajudant del Doctor Pasqual, que era republicà i que s'havia refugiat a l'Amèrica Llatina. Teresa Lecha Font va ser denunciada per elements feixistes de Girona, i ella es va defensar d'aquestes acusacions adduint que havia curat soldats franquistes durant la guerra.

⁴⁹ Sabem per les descripcions que se n'han fet, que militarment l'ocupació de la Vall d'Aran de la tardor de 1944 va ser un fracàs per a les tropes de la resistència antifranquista.

Cap a la fi de l'exili

A finals de l'any 1945, el dia que Justa Berges comunica a Narcís Lecha que està embarassada de la que seria la seva filla, arriba el carter amb una carta escrita per la Teresa Lecha Font, germana d'en Narcís, on li comunica la mort de la seva mare, Vicenta Font⁵⁰.

Narcís Lecha explica que dels nou anys que va passar a França, en va passar vuit treballant al camp, fent de pagès, o bé treballant a bosc tallant arbres, cosa que no havia fet mai abans. Però, a finals de 1947 va poder entrar en una empresa, la Hutchinson de Montargis (també a la regió d'Orleans) que fabricava pneumàtics, corretges i altres elements associats al cautxú. Narcís Lecha treballava en una nau de fabricació de corretges de cautxú per a l'extracció de mineral. Tot i haver millorat en la situació econòmica i laboral, Narcís Lecha volia tornar a Girona. Cal apuntar aquí, que la seva dona Justa Berges, s'hauria estimat més quedar-se a França per les millors condicions econòmiques i socials d'aquell país.

Narcís Lecha s'escrivía amb la família, per a informar-se de la possibilitat del seu retorn. Encara que llavors ja feia nou anys que s'havia acabat la guerra, i probablement per qüestions polítiques no tindria problemes, hi havia la possibilitat que fos obligat a fer el servei militar, i haver de passar cinc o sis anys a l'exèrcit.

Al camp de Sant Cebrià, els primers mesos de 1939, Narcís Lecha havia conegut Víctor Hernández, militar de Girona que el 18 de juliol de 1936 havia triat defensar el bàndol republicà, el qual va tornar a la ciutat de l'Onyar l'any 1940 i no va tenir cap problema amb les autoritats franquistes. Narcís Lecha donà a Víctor Hernández l'adreça de casa dels seus pares demanant-li que hi passés sovint per informar la seva família. Gràcies a les informacions facilitades per Narcís Lecha, sabem que el 1948, Víctor Hernández, que tot i haver estat expulsat de l'exèrcit mantenia contactes amb el tinent encarregat de portar a terme el reclutament dels quintos de lleva de Girona, va comunicar als pares

⁵⁰ Durant l'exili, el matrimoni Lecha-Berges va haver de fer front a la pèrdua de dos familiars propers, primer el germà de Justa Berges i després la mare de Narcís Lecha.

que el seu fill Narcís havia estat amnistiats de l'obligació de fer el servei militar. En conèixer la notícia, Narcís Lecha va posar-se en contacte amb el consolat espanyol a París on el van informar que havia de fer la demanda d'un passaport amb el compromís formal que si l'hi atorgaven podria anar en territori espanyol sense patir represàlies⁵¹.

Segons Narcís Lecha, no tothom va tenir la mateixa sort. L'amic Benet Coll, ja esmentat, tingué alguns problemes amb el seu retorn a l'Estat Espanyol, tot i que li havien fet el passaport al consolat. Quan va arribar a Banyoles el tornaren a expulsar a França. Finalment passats uns quants mesos va poder tornar a entrar legalment. Aquest episodi posa en evidència la poca fiabilitat de la promesa del règim franquista de permetre l'entrada de tots els refugiats republicans que tinguessin passaport espanyol.

El retorn a Catalunya

El 12 de maig de 1948 Narcís Lecha i la seva família van tornar a Girona. Havien passat la frontera per l'estació de tren de Portbou on la seva germana Natàlia Lecha i el seu amic Ricard Oller, els esperaven. Pocs dies després van visitar la família de Justa Berges, al poble aragonès de Castillazuelo, prop de Barbastre.

De Girona Narcís Lecha es va desplaçar a viure a Barcelona, perquè la família de tenia por que no es pogués produir algun problema amb els franquistes de la ciutat que el coneixen des d'abans de la guerra. El pretext concret, per a aquest desplaçament, era que a Barcelona tindria més mitjans per trobar feina ja que Narcís Lecha, que havia estat expulsat del magisteri, no podia fer de mestre perquè el seu títol havia estat obtingut durant la República.

A Barcelona s'instal·la a casa d'uns parents al barri de Gràcia, al carrer Sardenya, i els primers quinze dies de la seva estada a la Ciutat Comtal treballa a la clínica de l'Aliança de Barcelona (per recomanació del seu pare), tot i tenir encara la família instal·lada a la casa familiar de Girona. La relació familiar amb la clínica de l'Aliança venia de lluny, ja que el pare, Antonio Lecha Peñaroya, havia aconseguit que una societat de fegoners i maquinistes de ferrocarril de la zona de Girona s'apuntés a l'Aliança, els quals quan

⁵¹ A l'Estat espanyol havia entrat en vigor un decret que permetia el retorn dels refugiats republicans "si no tenien delictes de sang".

tenien alguna necessitat mèdica havien de desplaçar-se a Barcelona. A principis dels anys 40 la direcció de l'Aliança situada a Barcelona buscava uns terrenys per construir una clínica a la ciutat de l'Onyar, ja que havia de donar servei als seus afiliats de les comarques gironines i encomanà aquesta tasca de recerca d'uns terrenys idonis a l'Antonio Lecha. D'aquesta manera, començà la construcció de la nova clínica a la ciutat de Girona que avui encara està en funcionament al carrer d'Heroïnes de Santa Bàrbara.

Quan Narcís Lecha va deixar la feina de la clínica de l'Aliança va començar a treballar de professor durant el curs 1948-1949 a l'acadèmia Balmes del barri del Poble Sec de Barcelona i aleshores baixaren a viure amb ell a la ciutat comtal, la seva dona i la seva filla. El seu fill Toni es quedà a viure a Girona. Un parell d'anys més tard, Toni Lecha baixarà també a Barcelona i s'unirà a la resta de la família.



Fotografia de Narcís Lecha (feta pocs mesos després de tornar de l'exili) a l'acadèmia Balmes del Poble Sec de Barcelona on fou professor durant el curs 1948-1949. (Fotografia: Arxiu família Lecha)

IV. Propostes de conservació i difusió

Com hem comentat anteriorment, a més de l'objectiu principal del treball que és el de recopilar un testimoni d'un ciutadà corrent de la Catalunya de la primera meitat del segle XX, de la biografia de Narcís Lecha Font en podem extreure informació que serveixi per realitzar "accions" o "productes" culturals destinats a difondre el patrimoni immaterial (i en ocasions també patrimoni material) relacionats com hem assenyalat amb la vida quotidiana i amb episodis històrics rellevant com la revolució i la guerra.

Com hem vist, la temàtica principal de les entrevistes és el període de la joventut de l'entrevistat passat a la ciutat de Girona, els anys de la Guerra Civil i de l'exili a França. Les entrevistes foren realitzades en vídeo analògic (que posteriorment es va transformar a format digital) i després transcrites. A partir d'aquestes transcripcions es redactà una biografia centrada particularment en els anys i els fets ja esmentats perquè són els anys que considerem més importants des del punt de vista historiogràfic. Per difondre i conservar el patrimoni que suposa aquest testimoni, proposem en primer lloc cedir els materials gràfics, icònics i textos resultants de les entrevistes a les diverses institucions relacionades amb la salvaguarda de la memòria històrica: és a dir, el Museu de l'Exili, i el Memorial Democràtic.

Un cop assegurada la conservació i, per promoure'n al màxim la seva difusió, considerem convenient de promoure'n diferents aplicacions concretes. De la biografia de Narcís Lecha Font en podem extreure informació que serveixi per realitzar propostes culturals destinades a difondre el patrimoni immaterial (i en ocasions també el patrimoni material) relacionats amb la vida quotidiana i episodis històrics, com la revolució i la guerra.

La primera d'aquestes propostes és la instal·lació de plafons informatius a diversos indrets on s'havien produït fets destacats de la història local de Girona a la dècada dels anys trenta del segle XX i on actualment no hi ha cap tipus d'ajuda per a la interpretació del patrimoni. Una segona proposta, són les visites guiades a diversos indrets on es produïren esdeveniments importants relacionats amb fets històricament remarcables, descrits des d'una visió particular a les memòries de Narcís Lecha que hem exposat.

1- Col·locació de plafons informatius als indrets on es van produir fets destacats de la història local de Girona a la dècada dels anys trenta del segle XX descrits a la biografia de Narcís Lecha

A) **Creu del carrer de la Creu:** Col·locació d'un plafó informatiu al costat de la creu de terme del carrer de la Creu que expliqués el seu origen com a creu de terme i on es fes una descripció de l'incident produït el 22 de juliol de 1936 que provocà la mort de tres ciutadans i el deteriorament de la creu (posteriorment reconstruïda a la dècada dels anys setanta del segle XX). Les imatges haurien d'anar acompanyades de comentaris que ajudessin a comprendre el context històric del monument i la seva reconstrucció a la dècada dels anys setanta del segle XX.



Imatge de la creu de terme del carrer de la Creu de Girona. (Fotografia: Pere Castellanos)

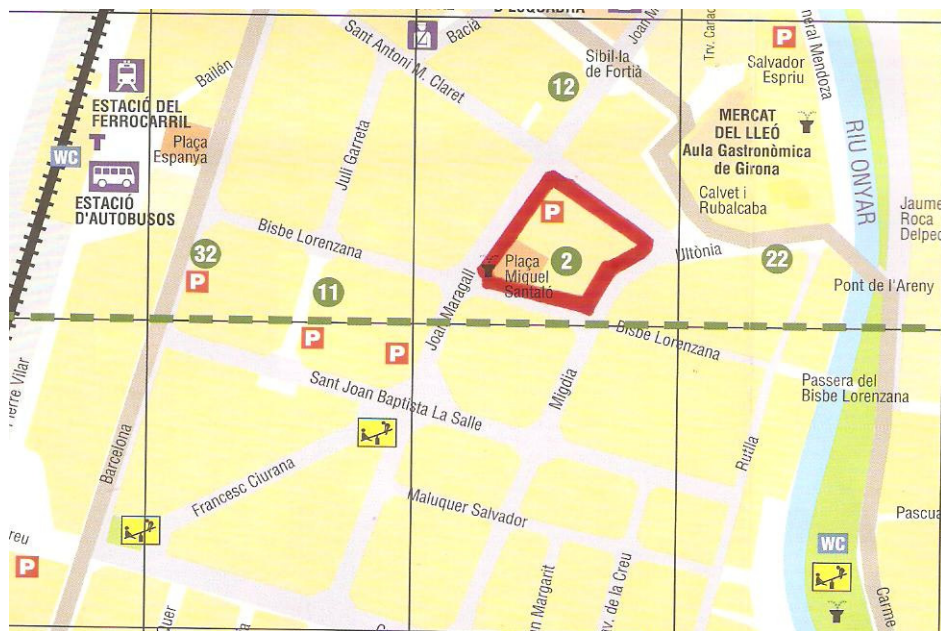
B) **Antic convent de les Adoratrius:** Col·locació d'un plafó informatiu a la plaça Miquel Santaló explicant la història d'aquest espai. El seu origen com a convent de les Adoratrius. Els fets succeïts durant l'inici de la Guerra Civil quan va ser convertit en una presó on internaven els militars colpistes. El fallit projecte de convertir l'edifici en Institut d'Educació Secundària. El seu paper durant la postguerra quan es va convertir en presó de dones (a la fi de 1940 hi havia 1.416 dones empresonades). Ús que va conservar fins el 1944. El seu posterior enderroc a finals del segle XX i la construcció dels nous edificis i la creació de la plaça Miquel Santaló, nom del primer alcalde republicà de Girona del qual se n'hauria d'exposar una petita biografia al citat plafó. El plafó s'hauria d'il·lustrar amb imatges antigues del lloc i un plànol que reproduís l'espai de l'antic convent a l'illa de cases actual.



La plaça Miquel Santaló i l'Hotel Carlemany ocupen gran part l'espai de l'antic convent de les Adoratrius. Les dependències de les monges Adoratrius s'han reduït molt i actualment es limiten a un petit edifici al número 28 del carrer Sant Antoni Maria Claret. (Fotografia. Pere Castellanos)



Edifici de les Adoratrius (a inicis del segle XX) a la cruïlla Joan Maragall - Sant Antoni M. Claret (abans Dr. Robert). (Fotografia: Revista de Girona)



Mapa d'una part de l'Eixample de Girona on està marcat en vermell el perímetre de l'antic convent de les Adoratrius que ocupava tota l'illa de cases compresa entre els carrers Ultònia, Bisbe Lorenzana, Joan Maragall i Sant Antoni Maria Claret. (Mapa: Oficina de turisme de Girona i Pere Castellanos)

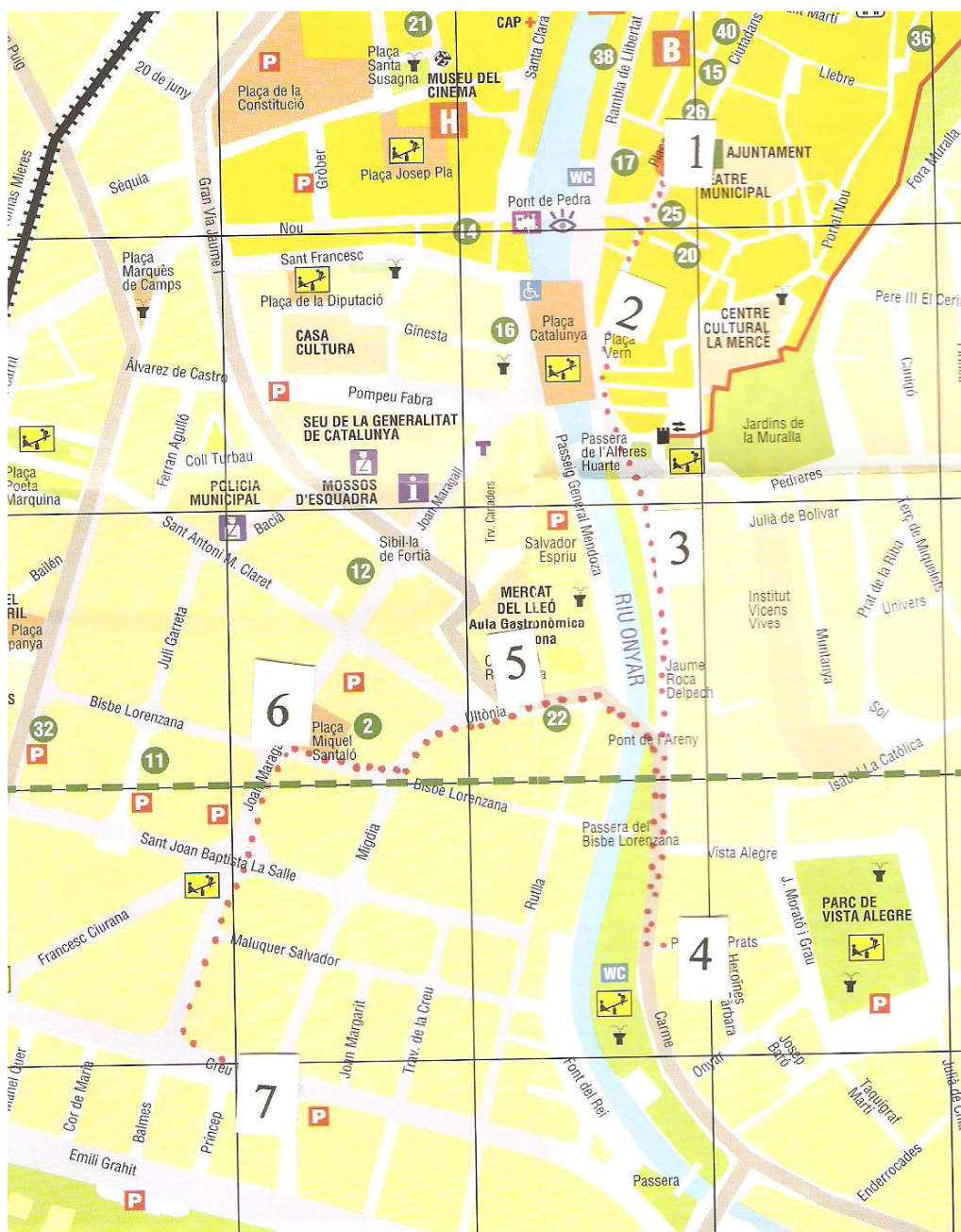
2-Visites guiades seguint un itinerari per indrets de la ciutat de Girona on s'havien produït esdeveniments descrits a la biografia de referència i d'altres de coetànies.

Les visites guiades seguint un itinerari per alguns dels indrets suggerits per la biografia de Narcís Lecha⁵² es podrien fer amb una persona que fes de guia o seguint una guia impresa on es podria seguir l'itinerari sobre un mapa. Aquests indrets “a visitar” seguirien un itinerari, basat en 7 indrets. Caldria recopilar bibliografia addicional que ajudés a completar la documentació de la guia i les visites guiades.

El recorregut pels 7 indrets de Girona, s'iniciaria a la Plaça del Vi, on el 6 d'octubre de 1934 morí el comandant Domínguez Otero d'un tret disparat pel sergent Grau, membre de la Guàrdia d'Assalt. El següent indret de la ruta seria l'església del Sagrat Cor, assaltada el 20 de juliol de 1936. El tercer element a visitar seria l'indret on estava el Centre Republicà del carrer del Carme, citat en diverses ocasions a la biografia. El quart indret de la ruta seria l'antiga casa del “quintacolumnista” Pere Coma, al carrer Heroïnes de Santa Bàrbara número 2, al barri de Vista Alegre, on el 20 de juliol de 1936 estava atrinxerat disparant per la finestra, fins que fou mort per un escamot milicians i de Guàrdies d'Assalt. El cinquè punt de la visita guiada seria els voltants del monument del Lleó, prop del mercat municipal, indret on antigament estava la caserna d'artilleria, caserna que segons alguns testimonis, el 19 de juliol de 1936 apuntà els seus canons en direcció al Centre Republicà ubicat a l'altre riba del riu Onyar (fet que també es produí durant el 6 d'octubre de 1934). El sisè indret de la ruta seria la Plaça Miquel Santaló, espai que ocupa l'antic convent de les Adoratrius a partir de 1936 convertit en presó. La visita acabaria a la creu del carrer de la Creu, testimoni dels greus incidents del dia 22 de juliol de 1936 que provocaren la mort de tres persones i el deteriorament de la creu, que va ser reconstruïda i recol·locada a la mateixa cruïlla uns quaranta anys més tard.

Una recopilació d'un cert nombre de biografies de ciutadans gironins com la que exposem i una exhaustiva documentació bibliogràfica ens mostraria, sens dubte, un mapa d'altres indrets a remarcar avalats per experiències viscudes, és a dir que aquests 7 indrets “a visitar” es podrien ampliar en un futur.

⁵² Caldria remarcar aquells indrets lligats no tan sols aquesta biografia particular, sinó amb característiques rellevants des del punt de vista col·lectiu.



Mapa de Girona amb la ruta basada en els cinc indrets on es produeixen fets esmentats a la història de vida de Narcís Lecha (Mapa: Oficina de turisme de Girona i Pere Castellanos)

- 1- **Plaça de Vi**, on es produí la mort del comandant Domínguez Otero el 6 d'octubre de 1934.
- 2- **Església del Sagrat Cor**, assaltada el 20 de juliol de 1936.
- 3- **Centre Republicà** del carrer del Carme.

4- **Carrer Heroïnes de Santa Bàrbara** número 2, on el dia 20 de juliol de 1936, Pere Coma Ysern s'atrinxerà i morí.

5- **El lleó** (monument de l'Exèrcit als herois de 1808 i 1809), proper al l'antiga caserna d'artilleria.

6- **Plaça Santaló**, espai que ocupava l'antic convent de les adoratrius usat com a presó durant la dècada dels anys trenta i quaranta.

7- **Creu del carrer de la Creu** on es produïren les tres morts del 22 de juliol de 1936.

Anàlisi DAFO de les propostes exposades

Finalment, fem una valoració crítica breu d'aquestes accions seguint l'esquema d'anàlisi DAFO

Dificultats: La possibilitat que el patrimoni immaterial, que conté una biografia d'una ciutadà "normal i corrent", sigui infravalorat.

Amenaces: La competència de la gran quantitat de biografies i memòries sobre la temàtica del període republicà, la Guerra Civil i l'exili, existents avui.

Fortaleses: La innovació que suposa una ruta pels indrets de Girona descrits en una biografies de ciutadans corrents.

Oportunitats: L'augment del coneixement de la pròpia història i de la pròpia ciutat que representaria la col·locació de plafons informatius en diversos indrets on s'havien produït fets destacats de la història local de Girona a la dècada dels anys trenta del segle XX i on actualment no hi ha cap element que ajudi a interpretar el patrimoni (per exemple, a la Creu de Terme del carrer de la Creu, o a la plaça Miquel Santaló).

V. Consideracions finals

Aquest treball de final de màster ens suggereix la necessitat de considerar altre cop la tesi exposada al llibre ja esmentat de la professora Laura Solanilla *En primera persona. Memòria, patrimoni immaterial i Internet*, una consideració basada en el fet que la història oral, que descriu episodis de la història contemporània, també hauria de constituir un tipus de patrimoni cultural immaterial. En el cas concret de Catalunya, podem afegir que aquesta tesi es veu reforçada per la gran quantitat de bibliografia i documentació relacionades amb la història oral que descriu el període republicà, la Guerra Civil, l'exili i la repressió franquista, una profusió que fa possible d'establir, amb gran riquesa de dades i visions, episodis rellevants de la memòria col·lectiva.

Volem remarcar aquí, en el moment d'abordar les nostres conclusions, que segons l'autora citada tot i que existeixen algunes dificultats per considerar les històries de vida com a patrimoni cultural immaterial la seva importància està lligada amb la seva forta especificitat: *“els testimonis orals autobiogràfics plantegen una problemàtica específica a l'hora de ser considerats com a patrimoni cultural. En primer lloc, la seva naturalesa immaterial (independent del suport en el qual s'hagin fixat); en segon lloc, el seu ús instrumental com a font primària en la recerca; i en tercer lloc, la seva relació amb persones sense rellevància social”*⁵³.

Compartim, per la via de la nostra experiència particular en l'elaboració d'aquest treball, aquest raonament sobre l'existència i el pes d'aquesta problemàtica específica vinculada a la història de vida (com l'anomena l'autora) i del reconeixement que li cal conferir com a patrimoni immaterial perquè, a partir d'uns fets particulars que poden ser considerats irrelevants, en comparació amb els que tenen la consideració de grans fets històrics, aquestes informacions sempre relacionades amb fets singulars d'un abast més general, constitueixen el canemàs de base sobre el qual es pot fonamentar o reforçar una part considerable de les recerques històriques de l'època contemporània. Representen, en fi, un bon fonament per a fer arrelar el patrimoni immaterial relacionat amb llocs concrets significatius per a la vida social d'una població i d'un país.

⁵³ Solanilla, L. (2009). *En primera persona. Memòria oral, patrimoni i immaterial i Internet*. (p.146-147). Girona: ICRPC

VI. Bibliografia

Acosta Bono, G. (2006). *La memoria como patrimonio: Los proyectos BAMSA y Todos los Nombres*. Sevilla: IAPH.

Amelang, J. (1995). L'autobiografia popular. *L'Avenç*, 188, 10-15.

Autors diversos. (1986). *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.

Autors diversos. (2004-2005). *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Edicions 62 (4 volums).

Belmonte, A. (1938). *Conferencias de Tiro Antiaéreo*. Barcelona: Talleres tipográficos de la Defensa Contra Aeronaves.

Benadiba, L., i Plotinsky, D. (2001). *Construcción del archivo histórico escolar. Una herramienta para la enseñanza de las ciencias sociales*. Buenos Aires: Ediciones Novedades Educativas.

Carnovale, V., Lorenz, F., i Pittaluga, R. (2006). *Historia, memoria y fuentes orales*. Buenos Aires: CeDInCI-Memoria Abierta.

Clara, J. (1988). Maçoneria i excèrcit a Girona 1931-1939. *Revista de Girona*, 131, 63-68.

Clara, J. (1990). Justicia popular republicana: procesos contra militares en Girona (1936-1939). Dins de *Justicia en guerra*. (p.141-153) Madrid: Ministerio de Cultura.

Cortés, J. (1987). Catàleg de la postal antiga: 1896-1960. Girona: l'autor.

Fabre, J. (1991). *Guia d'escultures al carrer: Itineraris a peu i amb cotxe*. Girona: Ajuntament de Girona.

Figueras, A. (2005). *Història de la FNEC: la Federació d'estudiants de Catalunya de 1932 a 1986*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Finestres, J. (2009) Caminant cap al no-res. *Sàpiens*, 78, 26

Fraser, R. (1979). *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*. Barcelona: Editorial Crítica.

Fraser, R. (1972). *In Hiding. The Ordeal of Manuel Cortés*. New York: Pantheon Books.

Fraser, R. (2006). *Escondido. El calvario de Manuel Cortés*. Barcelona: Editorial Crítica.

Lanao, P., i Vinyoles, C. (2011). Història d'amor i política. *Presència*, 2055, 20-23

Lorenzo, A i Llorenç, E. (2008). *Republicans represaliats pel franquisme. La causa contra l'AFARE i altres judicis*. Girona: CCG edicions.

Klempner, M. T. (2000). Llevar a buen término entrevistas biográficas con supervivientes de un trauma. *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, 23, 135-150.

Mangini, S. (1997). *Recuerdos de la resistencia. La voz de las mujeres en la guerra civil española*. Madrid: Ediciones Península.

Martí, S. (1994). *El GEiEG pas a pas. Primera part 1919-1941*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí.

Marqués, S. (1995). *L'exili dels mestres (1939-1975)*. Girona: Universitat de Girona - Llibres del Segle.

Molina, L. (2008). *Antiaéreos improvisados en la guerra civil española*. Valladolid: La esfera de los libros.

Molina, L. (2008). *El cañon alemán del 88mm*. Saragossa: Libros Reyes

Plotinsky, D., i Benadiba, L.(2005). *De entrevistadores y relatos de vida. Introducción a la historia oral*. Buenos Aires: Facultad de Filosofía y Letras - UBA e Imago Mundi.

Schwarzstein, D. (1991). *La Historia Oral*. Buenos Aires: CEAL

Sitton, T., Mehaffy, G., i Davis, O.L.(1999). *Historia oral. Una guía para profesores (y otras personas)*. México: Fondo de Cultura Económica.

Solanilla, L. (2009). *En primera persona. Memòria oral, patrimoni i immaterial i Internet*. Girona: ICRPC.

Sureda, P. (2009). *Del bressol a la cuneta (Pere Sureda Corominas Salt 1904-Orriols 1936)*. Girona:CCG

Villarroya, J. (2009). *Els noms de la guerra*. Girona: El Punt/CCG edicions.

Bibliografia en format digital

Autor desconegut. (8 desembre 1936). Làpida al comandante del estado mayor señor Domínguez Otero. *ABC*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,
<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1934/12/08/035.html>

Autor desconegut.(18 octubre 1936). Joventut comunista ibèrica recorda Dídac Terradell. *l'Espurna. Portaveu del POUM a les comarques gironines* (3. Segona època. Any I), 2. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,
http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?anyo=1936&idPublicacion=4282#gr11

Autor desconegut.(18 maig 2010). La CUP de Girona demana a l'ajuntament la retirada del monolit franquista d'un carrer. *aragirona.cat*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,
<http://www.aragirona.cat/noticia/8365/la-cup-de-girona-demana-a-lajuntament-la-retirada-del-monolit-franquista-dun-carrer>

Fabre,J. (28 maig 2010). Igualtat per al record dels morts de la guerra civil. *La Vanguardia*. Recuperat 1 d'agost de 2011 a,
<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2010/05/28/pagina4/82119983/pdf.html?search=Jaume Fabre, Igualtat per al record dels morts de la Guerra Civil>

Clara,J. (2006) *Tres dates clau de la Guerra Civil a Girona*. Servei de getió documental, arxius i publicacions. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,
http://www.girona.cat/sgdap/docs/conferencies_amgi/clara_tresdates.pdf

Cornellà, P. *L'escola republicana en pau i en guerra. El nen, el primer ciutadà de la República*. Recuperat 1 d'agost de 2011 a,
http://www.girona.cat/sgdap/docs/escola_republicana_pau_guerra.pdf

Clara, J. *Dos militars davant i després de l'aixecament del 19 de juliol de 1939: Antonio Alcubilla i Enrique Justo*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,
<http://www.raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/viewFile/54378/63625>

Grau, J..(16/08/2009). Jaume Teixidor i Cuyàs Històric de la ràdio i exdimoi dels pastorets de Girona. *Diari El Punt*. Recuperat 31 de juliol de 2011 a,

<http://www.elpunt.cat/noticia/article/13-comunicacio/20-comunicacio/70829-lsoc-de-dretes-pero-em-deien-rojor.html>

Mirambell, E. (21 novembre 2010) . L'Incipient carrer de la Creu. *Diari de Girona*. Recuperat 1 d'agost de 2011 a,
<http://www.diaridegirona.cat/opinio/2010/11/21/lincipient-carrer-creu/447258.html>

UNESCO. (17/10/2003). Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial . Recuperat 5 de juny de 2011 a,
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540s.pdf>

UNESCO. (12/11/2005).Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. (Recuperat 5 de juny de 2011 a,
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00156>)

UNESCO.(16/11/2010). 5ª reunió del Comité Intergubernamental per a la salvaguarda del Patrimoni immaterial. Recuperat 5 de juny de 2011 a,
http://www.unesco.org/new/es/media-services/single-view/news/nairobi_close_of_a_weeks_celebration_of_intangible_cultural_heritage/

Pàgines web consultades

<http://www.elgrancapitan.org/foro/viewtopic.php?f=7&t=7975&start=30>

http://www.girona.cat/sgdap/artalcarrer/obra_fitxa.php?id=101s

<http://madridquebienresiste.forumup.es/about846-0-asc-0-madridquebienresiste.html>

http://www.pegatiros.com/reportajes/artilleria/antiaereos_sovieticos/index.htm

<http://svahistoria.blogspot.com/2009/02/los-canones-de-20-mm-del-sevf.html>

<http://usuarios.multimania.es/henrisb/helpsov/ITSOV.htm>

http://es.wikipedia.org/wiki/Bofors_40_mm

http://es.wikipedia.org/wiki/Batalla_del_Ebro

http://ca.wikipedia.org/wiki/Guerra_Civil_Espanyola

VII. Annexos

Annex 1. Entrevistes a Narcís Lecha i Justa Berges

La següent transcripció conté tres entrevistes; dues a Narcís Lecha i una a Justa Berges. S'intentarà cedir el màxim protagonisme al narrador i limitar les intervencions de l'entrevistador a breus preguntes.

Entrevista número 1. Realitzada a Narcís Lecha el dia 2 de maig del 2004

Ens trobem al barri de Sant Andreu de Barcelona el dia 12 de maig del 2004 per començar una entrevista que jo, Pere Castellanos Lecha faré al meu avi Narcís Lecha Font.

1-Quan i a on vas néixer?

El quinze de desembre de 1915, a Girona a la carretera de Santa Eugènia.

2-Qui eren els teus pares?

Antoni Lecha Peñarroya, que era fill de la província de Terol, i la Vicenta Font Serradell que era filla de l'Empordà, de Monells.

3-On vas estudiar?

Vaig estudiar dels tres als set anys en el grup escolar de Girona, dels set als dotze en els Germans Germans de la doctrina cristiana i a la Salle i llavors als dotze vaig fer l'ingrés del batxillerat, l'ingrés del batxillerat fins que vaig acabar i llavors vaig fer l'ingrés en el magisteri en el pla professional que s'havia inaugurat feia precisament un any.

4-Tens algun record de la dictadura del Primo de Rivera?

Si, recordo que sobretot la meva germana gran, que es deia Teresa, que llavors devia tenir catorze o quinze anys, estàvem tota la joventut de Girona, molta part de la joventut de Girona, evidentment catalanistes i apreníem versos i poemes a favor de Catalunya, portàvem tots a sota la solapa les quatre barres, i de la repressió que hi havia contra els catalanistes.

5-Et va arribar alguna notícia dels fets de Prats de Molló quan es van produir?

No, jo era petit, i no, no sabia res de Prats de Molló.

6-Com vas viure la proclamació de la República?

Bé, jo feia llavors, feia el tercer curs de batxillerat, a l'institut hi havia un catedràtic que es deia Velari, Sr. Velari que era republicà i ho sabíem tots i ell estava molt content, en canvi n'hi havia d'altres que no estaven tant contents, en fi, jo a casa molt content perquè el meu pare era republicà de tota la vida, havia format part del centre republicà de Girona, havia cantat inclòs en el cor del centre republicà quan era, quan estava solter i a casa molt contents tota la família perquè érem republicans.

7-Aquest centre Republicà de Girona, on era?

Al carrer del Carme, al carrer del Carme, el cognom... el número no ho sé però era al començament del carrer del Carme.

8-Vas viure els fets del 6 d'octubre, del trenta-quatre, a Girona?

Si, m'hi vaig trobar barrejat sense tenir ni art ni part perquè jo sortia d'unes lliçons que prenia de violí, en el carrer d'Abeuradors, i en sortir al vespre en a la plaça del Vi em vaig trobar amb uns soldats i un oficial amb un cavall, que llegia, que llegia una proclamació, i just vaig veure, vaig a ser testimoni, de quan es va sentir un tret, un només, un tret i l'oficial que llegia el d'allò queia del cavall a terra mort.

9- No vas tenir cap més problema aquell dia?

Després quan anava cap a casa, amb l'estoig del violí, al passar per davant de la caserna d'artilleria van... van sospitar que dintre d'aquell violí, que dintre d'aquell estoig, hi havia un no se què i al mig del carrer em van fer obrir, en van fer obrir l'estoig i van veure que era un violí i no va passar res més. No, que no, no em vaig trobar, no em vaig trobar embolicat en cap més, en cap més qüestió.

10-Que vas fer els primers dies del cop d'estat del 18 de juliol de 1936?

Doncs, els primers dies fer com tothom, anar pel carrer, badar una mica, veure, escoltar la radio a veure que deien de Barcelona i després, amb altres companys, Malaret, en Pou, etc. vam constituir l'FNEC, perquè ens va visitar el director de l'FNEC de Barcelona, que era un senyor que ara no recordo el nom que feia molts anys ja que era, que es cuidava dels estudiants. Nosaltres per indicació d'ell vam anar a Olot, vam anar a Sant Feliu de Guíxols, que hi havia centres de segon ensenyament i allà també van fundar les delegacions de l'FNEC.

11- El primer dia del divuit de juliol va haver rebombori a algun quartel de Girona o a alguna església o algun incident?

No, no va haver, va ser, va ser bastant pacífic l'únic, la primera cosa, el primer aldarull al que vaig assistir, gairebé com espectador, era perquè va ser a prop del costat de casa en el carrer Migdia i carrer de la Creu, que va haver-hi unes visites dels comitès i van matar a dos o tres persones.

12- Al quartel del carrer Ultonia, al costat de la plaça del mercat d'ara, no va haver-hi res?

No, vaig, no, que jo sàpiga no va haver-hi res, cap aldarull.

13- I pel centre de Girona?

No, no vaig veure res. El primer record, el record que guardo, el record que guardo d'això és, que el divuit o dinou, no sé si era el divuit o el dinou de juliol, vaig sortir en bicicleta a fer un tomb per Girona i al passar per el carrer de l'Albareda en vaig veure uns que anaven amb unes casulles de capellà pel carrer cridant i d'això, i jo em vaig quedar meravellat i eren, acabaven d'assaltar l'església del Sagrat Cor.

14-A quines batalles de la Guerra Civil vas participar?

Fonamentalment a la presa, a la presa de Belchite, després a la presa de Terol, a la batalla de Terol, on vaig ser ferit del cap de la cama i del braç, vaig estar ferit tres o quatre mesos, i després a la batalla de l'Ebre i després ja fonamentalment a cap més batalla.

15- Perquè tu et vas fer militar quan va esclatar la guerra, vas anar a una escola militar?

Si, el mes d'octubre i començaments de novembre em vaig inscriure a l'Escola de Guerra de Barcelona, a l'Escola de Guerra de Barcelona on vam anar amb altres companys gironins, en Duran, per exemple, que vivia a Santa. Eugènia, i que va morir a la guerra i ... al més de gener de 1937 vaig sortir com alferèz, llavors encara hi havia la graduació, com alferèz d'artilleria i al cap de poc temps, al cap de poc temps en van fer una selecció i com que jo havia obtingut un nombre de sortida dels primers em van posar a artilleria antiaèria, i llavors van suprimir la categoria d'alferèz i vam passar a ser tinents d'artilleria antiaèria i vam anar, per començar a Montjuïc, amb uns canons molt vells, russos, vells de la guerra del 14 que disparaven quan volien, però, una mica de soroll vam fer almenys, no vam fer res més que soroll.

16-Vas acabar la guerra amb un títol militar superior al de tinent?

Si, a la batalla, a la batalla de l'Ebre, ai! a la batalla de Terol que em van ferir, van considerar que havíem tingut..., llavors estàvem amb una bateria, amb una bateria antiaèria russa, també, de material rus però llavors modern, llavors modern i com t'he dit abans em van ferir i estan, després, de dos o tres mesos de convalescència a Girona, vaig rebre l'avís de que m'havien ascendit a capità d'artilleria.

17-Estaves en una companyia antiaèria. En aquella època quins sistemes s'usaven per localitzar els avions si no hi havia radar?

No hi havia radar, l'únic que d'això, que, l'únic sistema de localització d'avions era els prismàtics i mirar, i, i pel soroll, escoltar, no hi havia, no hi havia, no hi havia cap procediment.

18-Vas tocar algun avió amb aquests sistemes?

Si, a la batalla, a la batalla, a la batalla de l'Ebre vam *derribar* un Dornier de reconeixement alemany i el pilot es va llençar amb paracaigudes i el vam, el vam collir nosaltres abans que l'agafessin els soldats d'infanteria, que potser li haurien fet passar una mala estona i el vam donar a l'alt comandament que segurament el van canviar per altres presoners, després també a la mateixa batalla vam derribar un trimotor italià, un Savoia, també vam recollir el pilot, que per cert, que per cert, era mestre d'escola italià, com jo, jo espanyol naturalment, ell italià i és tot el que vam fer. El que vam lograr com a derribar d'avions. Però, es té que fer constar, que la missió de l'artilleria antiaèria no era derribar avions sinó era impedir els bombardeigs que no és el mateix, amb aquesta qüestió d'impedir bombardeigs vam tenir molt d'èxit perquè per exemple vam estar dos mesos a l'Ebre, al costat dels ponts, que s'havien bastit a Flix i a Mora d'Ebre protegint els bombardeigs dels avions contra aquests ponts i en els dos mesos no van tocar mai ni una bomba a cap pont.

19-Com vas viure la retirada dels republicans al gener del 1939?

Tristament vam passar per Girona, em vaig despedir dels meus pares, vam anar a Figueres, vam estar-hi dos, tres dies a Figueres i de Figueres vam emplaçar les peces per última vegada en la mateixa frontera a sobre del poble de Portbou i quan ens va semblar les vàrem desmuntar i les vàrem entregar en els francesos que en les demanaven i vam passar.

20-Vas conèixer republicans que fossin afusellats després de la guerra?

Fonamentalment, el més cèlebre era en Martí Pou que era el que coneixia perquè érem companys d'institut era un curs davant meu per això, que sí, que era , va ser una cosa molt sonada perquè a casa seva eren molt catòlics, de comunió diària, tenien una carnisseria allà a, ara no m'enrecordo com es diu allà, a darrera de, (**Per allà al carrer Ciutadans, per aquella zona**) estava a prop d'un lloc que hi havia un cafè que en deien, Cafè l'Havana, em sembla, estava al carrer que va del carrer d'Abeuradors a en el carrer de Les Ballesteries. (**Al barri vell**). Pues si.

21-Quan vas creuar la frontera a quin camp de concentració vas estar?

En el primer vam estar a Saint Cyprien, que és al costat de Perpinyà al costat del mar, després al cap de dos o tres mesos vam anar en els camps, jo vaig anar en els camps dels catalans, que estava a Agde, al costat de Sète.

22-Quin tracte hi rebíeu?

A Saint Cyprien, un tracte molt dolent perquè no hi havia res organitzat, teníem que era el mes de febrer, dormíem a l'aire lliure a la platja sobre la sorra, recordo que ens donaven al començament i durant bastants dies un pa rodó d'un quilo o dos quilos potser, per cada vint-i-cinc persones per tot el dia i era

l'únic menjar que ens donaven, o sigui que vam passar, vam passar bastanta gana. A Agde, que era el camp dels catalans, no. Vam estar, estàvem en barracons i ens donaven un menjar correcte (*Sona el rellotge de l'habitació*) **Esperem que soni això, el rellotge de les dotze.** N.Lecha: Què? **Esperem que soni el rellotge, una estona.** Això no hi havíem pensat.

23-A Agde o Saint Cyprien vas rebre ajuda d'algun francès?

Sí, a Agde rebíem ajuda dels mestres d'escola francesos que venien una vegada a la setmana i ens portaven queviures, ens portaven menjar. Jo que patia precisament, que vaig tenir que sortir de la batalla de l'Ebre perquè estava malalt, tenia l'estómac caigut i patia de l'estómac, la dieta que ens van posar els mestres francesos aquells de patates bullides, em va anar molt bé perquè em va curar, em va curar, em va curar de la meva malura.

24-Després de sortir del camp de concentració a on vas anar?

Al mes d'octubre, al mes d'octubre, ens van, ens van dir, fins a cert punt, voluntaris, però tampoc no massa, perquè ens van portar a uns batallons de, de treballadors que ens van portar en un tren de càrrega naturalment, a Orleans, a Orleans ens esperaven, ens esperaven pagesos francesos de grans extensions, que allà hi ha grans extensions de terra, que varen fer una espècie de mercat d'esclaus, cada un collia, agafava dels que eren allà, de tot el batalló dels treballadors, agafaven els que els li semblava i se'ls emportava. Jo, com que era l'únic de tot els d'això que parlava francès, vaig ser molt sol·licitat, perquè, perquè la gent preguntava coses i els, i els companys del camp no sabien contestar i els francesos aquells no sabien ni una paraula ni de català ni de espanyol. I, en fi, jo també me'n vaig anar a treballar a fer de pagès, i a, l'alcalde d'un poble que se'n deia Feroles que estava a prop d'un altre que se'n diu Jeargeau que està a uns vint-i-cinc o trenta quilometres d'Orleans, allà vam estar una bona temporada. Ens donaven, treballaven com tots, com tots els pagesos francesos, ens donaven un sou molt petit i estàvem controlats una mica per la, per la, pels francesos, perdó, govern francès. Al cap de, al cap de cinc o sis mesos d'estar allà, a mi i a un altre ens van mobilitzar l'exèrcit francès, ens va tornar a mobilitzar però sense demanar-nos si volíem o no volíem, ens va mobilitzar per formar part d'uns de batallons de treballadors que havien d'anar a fer en uns camps d'aviació a Nevers i a mi se'n va ocórrer preguntar a veure si era obligatori si tenia que anar-hi per força i em van dir que o anàvem allà a on deien o demà mateix m'enviarien a Espanya.

25-Com vas viure la Segona Guerra Mundial?

La segona guerra Mundial la vaig viure fins que els alemanys van conquerir tot França, jo estava allà a prop de Vichy que és allà a on hi havia el govern, el govern francès, del mariscal Petain, fent de, treballant amb un, amb un, amb una vinya, picant, cavant, cavant ceps quan em vaig estar cansat d'això, amb un altre company, vam decidir tornar a allà a on érem a Orleans, a la comarca d'Orleans, a fer de pagesos a allà on érem, perquè almenys allà menjàvem bé, menjàvem. Els alemanys ens van fer el salvoconducto i vam tornar a fer de pagesos a Feroles.

Aquest company que va anar amb tu....

Aquest company que va anar amb mi, que era un que era de Banyoles i dic era perquè em sembla que s'ha mort, que es deia Coll.

26-Quan vas arribar a Orleans, et vas casar o abans vas festejar?

No, no, després, després, vam conèixer, vam conèixer, ens van dir que allà a prop de on érem nosaltres hi havia un grup de noies espanyoles refugiades. Això era en un poble que se'n deia, un poble bastant gran, que se'n en deia Châteauneuf sur-Loire o sigui al costat del riu, del Loire. Vam procurar-se de, entre la manera que vam poder de bicicletes i anàvem a veure a aquest grup de noies, espanyoles i jo em vaig enamorar d'una, ella també em va correspondre i vaig plegar de fer de pagès i me'n vaig anar cap al bosc a treballar el bosc i ens vam casar, ens vam casar, no sé si d'això vam demanar papers a Espanya, ens enviar fer les partides de naixement i ens vam casar.

27-Vas tenir fills?

Vam tenir dos fills, si, vam estar casats fins que vam tornar, fins que vam tornar a Espanya. Jo, m'escrivia amb la meva família i la meva família, i la meva família que em procurava, procurava preguntar a qui podia saber, no, deia que no tornés, perquè encara que llavors ja feia nou anys que s'havia acabat la guerra, encara que probablement per qüestions polítiques, no, no ja, ja estava, ja estava oblidat m'obligarien a fer el servei militar, i tindria que fer cinc o sis anys de servei militar, i no, no, casat i amb dos fills a mi tot això no tenia ganes. Fins que un dia em van escriure, que ja, jo com a pròfug havia sigut amnistiàt. Llavors vaig posar-me en contacte amb el consolat espanyol a París i em van dir que lo que tenia que fer era fer la demanda d'un passaport amb la condició formal que si em donaven el passaport podria anar a Espanya i no em passaria res, absolutament res. Ningú em diria res. Jo vaig acceptar, al cap d'un mes em van comunicar que m'havien concedit el passaport i per tant, vam d'això, vam tornar a Espanya, el mes de Maig de l'any 1948.

28-Avui fa cinquanta-sis anys?

Avui fa precisament, avui fa precisament, cinquanta-sis anys.

Molt bé, ja hem acabat.

Entrevista número 2. Realitzada a Justa Berges Sallan el dia 12 de maig del 2004.

I ara entrevistaré a la meva avia que es diu Justa Berges Sallan. Comencem:

1-Quan i a on vas nèixer?

A Castillazuelo..... provincia de Huesca.

2-A quin any?

L'any quinze.....treina y uno de diciembre del quinze.

3-I qui eren els teus pares?

Vicenta y Pedro.... Berges Naya y Sallan Blanco.

4-I a on vas estudiar?

A la escuela del pueblo.....hasta los catorze años.

5-I que feies al poble, treballaves al camp?

No, poco, al camp a coger frutos namás... a vendimiar, a coger... raïm.... y a coger.... olivas y a coger almendras. Que es lo que teniamos en casa. No teniamos vacas, teniamos mulas. Pa labrar... porque no habia tractores.

6-Com vas viure la proclamació de la república?

Cómo la ví?

Si...cómo la ...cómo la viviste.

La viví?....pues contenta, porqué tó el mundo era republicano entonces.

7-I que vas fer a la Guerra Civil?

En la Guerra Civil estuve todo el tiempo en el hospital, cuidando enfermos republicanos.

8-Vas conèixer algun republicà que afusellessin durant la Guerra?

Sí...però no....no sé cómo se llamaba.....Josè.....Josè...Calasanz.

9-Vas perdre un germà a la guerra?

Sí, però él no lo fusilaron...él se murió que se puso enfermo.

9-A la presó, no?

Sí...eso decia la monja.

10-Una monja...

Una monja lo antendió.

11-Vas passar a França després de la Guerra?

Sí....

12-I a on vas anar?

Vaig passar....passar con heridos en ambulancia. Pasé la frontera con heridos en ambulancia, en una ambulancia. Y fuí a la Tour de Querol. Y allí estuve un mes cuidado los heridos que llevavamos. Los mèdicos eran franceses, porqué a los españoles no los dejavan ejercer allí, claro. Y en la Tour de Querol estuve un mes. Al mes fuí a Marsella con un tren de heridos, y una amiga, una enfermera cómo yo, de Rubí que se llamava Teresa Pereña. Las dos pa ir dandoles alimento a los heridos...en el tren.

13-I et van acollir en algun centre d'acollida?

No, desde allí ya no me dejaron volver a la Tour de Querol. Des de Marsella me llevaron a Saint Tatiene i a la Pereña también, a la Teresa también.Y...y allí estuvimos hasta que mamà que estava en Châteunef me reclamó y entonces des de Saint Tatiene fuí a....ay cómo se llama ahora...no me acuerdo....donde nació tu madre...

Châteunef

Châteunef. A Châteunef a estar con mamà y mamá se fuè a España... y yo me quedé con el tío Antonio en Francia. (so de rellotge). Y pronto nos llamaron a a... trabajar en Châteunef a un fábrica de....de hacer cajas, cajas pa poner bombas... que habia estallo la guerra... en Francia.... sabes?.Y des de allí...allí conocí a tu padre....a....a tu abuelo.

14-Us veu casar allà pel civil?

Sí. Allí nos casamos por lo civil.

15-A l'Ajuntament de Châteaunef?

De Châteaunef sí.

16-I vas tenir fills?

A Toni y Tere. Teresa, Maria Teresa se llama.

17-I quina vida feieu allà a França?

Trabajar en una fàbrica....yo. El avi no, trabajaba en el campo él.

18- I al camp? Que vivieu a Châteaunef al poble...o?

Al lado de la fàbrica, a las afueras de Châteaunef. En una casa...en una casa que vivíamos, dos andaluzas, una madrileña, dos catalanas, dos mañas. Soy yo y otra. Todas vivíamos en la misma casa.

19- Però quan et vas casar vas canviar a una casa sola?

Si...fui a vivir con...con l'avi. Y entonces degé la fàbrica y me fuí con l'avi y l'avi trabajava en el bosque.... y le ayudava.

20- I viviais... i vivieu a...?

Entoces vivíamos en la Borosse Suare, pero pa que te voy a decir todas las casas en que vivimos. Ya hay bastante....donde más he estado.

21-Quan vas tornar... aquí a Barcelona...o... ?

El 12 de mayo del 48.

22-Molt bé, i aquí vau anar a viure a... no a Girona sinó a Barcelona?

A Barcelona. A la calle Cerdeña 40..y... ahora no sé que número era...a la calle Cerdeña. Frente del quartel.... de caballeria.

23-Perqué l'avi a Girona no tingués problemes amb algú o...?

Porqué la familia lo...lo dispuso así.

Molt bé.

El vino a España porqué queria volver a Gerona no a Barcelona.

Sí, sí....

Pero llegamos aquí, después que no reclamavan que vinieramos que vinieramos...pos... nos mandaron a...a Barcelona (riu).

Molt bé, ja hem acabat.

Entrevista número 3. Realitzada a Narcís Lecha el dia 24 de juny del 2004.

Ens trobem al barri de Sant Andreu, a Barcelona, per continuar l'entrevista que vam fer al maig. Avui és 24 de Juny, Sant Joan, i continuem l'entrevista a Narcís Lecha

1 - Comencem, vas viure la Guerra civil a Girona?

A Girona vaig estar fins a l'octubre a on vaig, a l'octubre del 36, data en que me'n vaig anar a l'Escola de Guerra de Barcelona.

2 - Que sabies de la vida a Girona durant la Guerra Civil?

Poca cosa, lo que deia la premsa, lo que deia la, la radio, però no sabíem gaire res.

3 - Que sabies del refugi antiaeri del carrer del Carme?

No tenia ni idea

4 – Vas participar a la batalla de Terol, expliquem una miqueta

La batalla de Terol va ser a l'hivern del 37, de 1937, van atacar Terol abans de Nadal, al desembre, nosaltres estàvem emplaçats amb una bateria antiaèria del set seixanta dos que eren russes però modernes, estàvem emplaçats a prop de Terol, en el sector d'un poble que se'n deia Libros, i allà vam tenir, vam tenir batalles, batalles amb l'aviació italiana i també alemana, per això l'aviació espanyola republicana gairebé no existia, i un dia, un dia van passar per allà a prop d'allà on teníem emplaçada la bateria antiaèria, va passar un grup d'Infanteria de Marina de la República que els havien mobilitzat i havien enviat a Terol, l'Infanteria de Marina sempre havia tingut fama de ser feixista i ho van demostrar llargament perquè quan van arribar, quan van arribar a la primera línia republicana es van passar immediatament en l'altre costat, i en a l'altre costat i en l'altre costat van explicar on havien vist una bateria antiaèria, això ho vam saber ràpidament perquè al cap de poc temps l'artilleria, l'artilleria pesada ja ens va bombardejar però no ens tocaven, no li havien explicat prou be on érem o no ho sabien, però també ho van dir-ho en a l'aviació i l'endemà al matí van venir prop de 80 avions trimotors a sobre nostre, ens vam defensar com vam poder, vam disparar, d'això, però a última hora van bombardejar i van tocar la bateria, van haver-hi morts i a mi em van ferir en el cap, a la cama i a la mà ...i jo ja no se res mes. Em van portar a un lloc, on curaven gent que era un poble petit, d'allà em van posar a un altre poble de la província de, de Cuenca. D'allò... en aquests llocs eren uns hospitals, que no tenien res, jo tenia el

cap obert gairebé en dos trossos perquè m'havia agafat pel mig però amb la sort que no havia penetrat prou per tocar-me el cervell, era purament cutani, era la pell el que havia obert, i es clar, naturalment, m'havien de cosir però no em podien cosir-me perquè no tenien ni fil, a última hora em van portar a un hospital de la província de València, a prop de Sagunto, i allà em van cosir, i em van arreglar ma, i allà, llavors jo havia escrit naturalment a casa meva dient que estava ferit i tot això, però no havien rebut cap carta, però ho sabien perquè havien preguntat perquè a Girona hi havia un cuartel de la DECA de defensa contra avions i sabien que la bateria meva havia sigut bombardejada i que jo havia estat ferit, llavors el meu pare i la meva mare, amb un esperit que...que no es massa freqüent van agafar el tren i, sense saber on anirien, van marxar cap a València cap a Terol a veure si em trobaven en algun hospital. I segurament Déu els va ajudar perquè em van trobar, en aquell hospital de prop de Sagunto, jo vaig parlar amb el director de l'hospital i em van deixar marxar i vaig anar cap a Girona i a l'hospital de Girona em van acabar de curar

5-A santa Caterina?

A Santa Caterina si.

6-La bomba que va caure a Terol?

Això, tot això que he explicat de Terol era abans de que l'exèrcit ocupés Terol, estant ja amb un del hospital ens vam enterar de que l'exèrcit s'havia apoderat ja de Terol, jo no vaig poder entrar a Terol perquè estava a l'hospital llavorans al cap de poc temps ja en un altre hospital ens vam enterar de la contraofensiva dels feixistes que havien tornat a prendre, que havien tornat a agafar Terol.

7- Explica'm també la batalla de l'Ebre

L'Ebre va ser en el juliol del 38 i... nosaltres, els de la defensa antiaèria, estàvem emplaçats, en aquell moment, a Barcelona, fent la defensa de Barcelona, vam marxar de Barcelona i vam anar, vam anar i vam arribar a l'Ebre precisament, justament la nit en que l'exèrcit va travessar l'Ebre. Jo no havia vist mai una cosa semblant perquè semblava que aquells soldats que travessaven l'Ebre anaven a la festa major d'un poble, perquè anaven tots cantant i rient i amb barques, i altres nedant i de qualsevol manera i de tota manera van passar l'Ebre. Jo vaig veure això en el lloc, a Flix, a Flix, immediatament, immediatament de passar l'Ebre els enginyers, el cos d'enginyers es van posar a construir un pont, jo mai de la vida jo hagués pensat que costava tant construir un pont, però van estar molt temps. L'endemà al matí ja va venir l'aviació dels feixistes, els trimotors alemanys i italians a bombardejar les obres que fèiem per fer el pont, però, però, i això és una anècdota per explicar, van estar, van estar potser un parell de mesos bombardejant cada dia i, a vegades a la nit també, el pont aquell que a última hora havien arribat a construir a Flix, i no el van tocar ni una sola vegada, ni una sola vegada. El poble de Flix el van deixar fet fet una d'això... però el pont no el van tocar ni una sola, ni una sola vegada, això demostra que en aquell temps, no se ara com està l'asunto del bombardeig aeri, però en aquell temps no era tan fàcil tocar un, un objectiu. Van d'això, l'exèrcit va arribar fins a Gandesa però la manca d'artilleria que no podia

passar perquè els pons no estaven fets (sona el rellotge), la manca d'artilleria va fer que poguessin emplaçar el feixistes metralladores en els campanars de les esglésies a Gandesa i va haver-hi una batalla molt sanguinària. Van portar molts reforços: els de Navarra, els moros, i allà hi va haver-hi,, hi va haver-hi molts morts per les dues bandes. Jo en aquell d'això, em vaig, em vaig, estava malalt, patia de l'estómac i em vaig quedar allà a prop d'una trinxera, daixò, vaig caure sense coneixement i em van portar en un hospital de Tarragona, i em van evacuar perquè tenia l'estómac caigut i estava malalt i llavors vaig estar un temporada a Barcelona, a la defensa de la ciutat de Barcelona.

8-A l'Ebre no et va caure cap bomba a sobre?

A l'Ebre, com a d'això, jo manava, jo manava llavors un grup, un grup de tres bateries, d'unes peces que no eren russes, que eren sueques. La marca era Boffors que eren més petites que les russes, eren de calibre 40 només, però eren molt bones, i a l'Ebre vam derribar un avió, un bimotor alemany que era un Junker, un Junker de reconeixement i un trimotor italià que era un Savoia, i tan un com l'altre els pilots es van llençar en paracaigudes, i nosaltres els veiem baixar, vam anar – per què no era el mateix dia - i els vam agafar els vam portar. Jo, l'italià parlava bastant espanyol, ens vam entendre be i amb l'alemany, amb l'alemany ens vam entendre en francès i ell parlava una mica el francès jo també parlava una mica el francès i ens vam entendre, com anècdota.

9- A Barcelona vas viure la mort de Buenaventura Durruti?

Això era el començament de la guerra, la mort de Durruti va ser al començament de la guerra, en el setge de Madrid on la major part de Catalunya es va desplaçar per defensar Madrid, que no caigués en poder dels feixistes, i allà ens vam enterar de la mort de Durruti, que el van traslladar a Barcelona i el van enterrar a Barcelona amb un enterrament, amb un enterrament dels que hi ha pocs a l'història, perquè hi havia una quantitat gent fabulosa i nosaltres hi vam assistir. Jo llavors estava a l'Escola de Guerra i, i...i corrien molts rumors, i encara a hores d'ara, jo no en se d'això, a veure, com va morir el Durruti?, va morir evidentment d'un tret, però qui li va disparar el tret?, aquest, aquest era el misteri que ningú sabia i si algú ho sabia no ho deia.

10-Vas viure els fets de maig de 1937?

Siii , vaig viure els fets del Maig del 37, llavors estava emplaçat a la defensa de Barcelona amb uns canons que havien vingut de Rússia, com havia dit abans, de la Guerra del 14, estàvem emplaçats a Montjuïc a al del castell, i veiem tot Barcelona en guerra. Veiem... Vam presenciar una batalla d'artilleria a Barcelona allà en el Paral•lelo, en un cine que hi havia crec que es deia Amèrica però no me'n recordo, un cine que hi havia a sota al *Paral•lelo* i en el camí del castell de Montjuïc, allà al parc de Miramar hi havia una bateria de costa que estava controlada per la FAI, la CNT i per la FAI, nosaltres, evidentment, anàvem a favor del govern de la República, del govern legítim de la República i, es clar, ells sabien que nosaltres teníem uns canons antiaeris i això com que no era massa conegut, els hi feia molt respecte i no ens van atacar, però ens van assetjar i ens volien matar de fam, ja vam passar una mica de gana, com a

anècdota recordo que, amb molt de plaer, ens vam menjar un burro que pasturava pels fossos del castell de Montjuïc, no se de qui era, però a última hora nosaltres vam fer un simulacro d'atac en a la bateria, vam, vam emplaçar els canons mirant cap a baix, encara que no podien disparar perquè els canons no poden disparar amb angle negatiu, però els d'això no ho sabien i en veure que els antiaeris apuntaven, els canons van suprimir el setge i vam poguer passar algun camió de menjar, al cap de 1 o 2 dies van arribar uns barcos de València amb reforços que principalment eren els antics guàrdies d'assalt de la República que van acabar ràpid l'insurrecció que hi havia a Barcelona.

11- Abans dels fets de maig quin ambient hi havia a Barcelona?

Abans dels fets de Maig a Barcelona, l'ambient era, dominaven les patrulles de control que deien que eres les patrulles de la CNT-FAI i el POUM també..., per exemple... hi havia en el diari, en el diari que sortia de la CNT que se'n deia la Soli, jo recordo un lletrero gran que deia: "Vale más un anarquista que un oficial republicano"; i... després... a l'Hospitalet, a l'Hospitalet, hi havia cartells grossos que deien: "España para los españoles y Cataluña para los murcianos", o sigui, vol dir l'esperit anticatalanista que hi havia, i a favor de, a favor de, i en contra dels republicans.

12- A Barcelona, on tenies la bateria d'antiaeris?

A Barcelona jo estava amb una bateria que estava a dalt, al castell de Montjuïc, com he dit abans ja, a dalt a sobre el castell de Montjuïc a dalt de tot i d'allà dominàvem el port i en principi era per defensa del port, però sobretot de la (Campsa?) que estava emplaçada allà sota, a sota Montjuïc, eren uns canons dolents però feien soroll.

13- Com vigilàveu els possibles atacs aeris?

Hi havia a Montjuïc mateix, i al Carmel, en els lloc alts hi havia vigies que tenien prismàtics, però, però fonamentalment hi havia, hi havia unes barques amb motor que sortien fora del port, fora del port, fora del rompeolas que dèiem llavorans. Sortien a fora anaven unes milles endintre del mar i estaven per allà patrullant perquè com que els avions que bombardejaven Barcelona sortien tots de Mallorca, doncs ells els sentien i els veien abans que nosaltres des de Barcelona i tenien un telefono i quan veien el d'això ens telefonaven que venia l'aviació, alguna vegada s'equivocaven però normalment no.

14-Com vas saber la mort de Lluís Companys?

Després de la guerra jo estava a França exiliat i... no recordo bé si va ser amb la premsa francesa o com, o si algun que havia vingut d'Espanya ens va dir que havien afusellat, afusellat al Lluís Companys.

15- Vas saber alguna cosa de la mort de Carles Rahola?

Vaig saber si, va passar, va passar un amic meu de Girona que estava en el exèrcit a Extremadura i abans de que el fessin presoner va estar allà camuflat, amagat per allà bastants dies i a última hora va venir d'Extremadura a Barcelona caminant i agafant algun..., com va poder, va estar molts dies en el viatge, i a Girona el van ajudar, li van donar un guia, va passar la frontera dels Pirineus i va anar a Perpinyà on tenia uns parents, i de Perpinyà, com que jo estava en un camp de concentració que estava molt a prop de Perpinyà, em va venir a veure i em va explicar que havien afusellat en el Rahola, el Carles Rahola; en el Martí Pou i d'això i es clar em va dir que havia fet molt bé de marxar d'allà perquè si no també m'hauries afusellat a mi.

16- Just abans de tornar de França quina feina tenies a França?

A última hora, l'últim mig any, vaig treballar, normalment, normalment, jo vaig estar nou anys a França, em vaig passar 8 treballant al camp, fent de pagès, o bé treballant al bosc tallant arbres, cosa que no havia fet mai en la meua vida, ni sabia, no en tenia ni idea, però a última hora vaig poder entrar en una fàbrica, que era la Hutchinson una fàbrica de pneumàtics de bicicleta, de cotxes, de corretges, sobre tot fèiem corretges transportadores de carbó per les mines, i jo treballava en un lloc on precisament a un lloc on fèiem corretges d'aquestes perquè em va valguer que coneixia els manòmetres, coneixia els aparells de marca dels forns, i estava bastant ben situat i d'això, i.e., però jo tenia ganes de tornar a Barcelona, a casa, malgrat que ja estava casat i tenia dos fills vam tornar a Barcelona i no ens va passar res.

17- Quan vas tornar de França vas tenir algun problema per haver estat republicà?

No vaig tenir cap problema perquè en aquell temps el govern franquista havia fet un decret, del qual ens havíem assabentat pel consolat a França, de que si un demanava, si un estava exiliat i demanava en el consolat que li fessin un passaport per anar a Espanya i el consolat, després de les consultes que tenia per convenient, li feia el passaport, volia dir que a Espanya no li dirien res, que no el perseguirien, que no li farien d'això, i jo m'ho vaig creure, vaig demanar, vaig demanar al consolat de Paris, vaig demanar el passaport, van trigar 2 o 3 mesos, em van dir que me l'havien fet i vam tornar i en efecte, no ens va passar res.

18 - Quan vas tornar de França perquè no et vas quedar a Girona?

Per que em va semblar que a Barcelona tindria més mitjans de vida, perquè m'havien expulsat del magisteri, no podia fer de mestre, i em va semblar que a Barcelona trobaria més mitjans de vida, com en efecte així va ser.

19 - I a Girona, no vas tenir cap inconvenient amb ningú?

A Girona cap problema, no.

Annex 2. Documentació gràfica

Document número 1. Imatge de la casa on va néixer Narcís Lecha



A conseqüència de la impossibilitat de localitzar una imatge antiga a l'edifici. El 19 de desembre de 2010 es va realitzar una fotografia de la casa on va néixer Narcís Lecha.

Document número 2. Imatge fotogràfica dels pares de Narcís Lecha



El dia 20 de desembre de l'any 2010 es va obtindre una imatge fotogràfica dels pares de Narcís Lecha fent una fotografia amb una càmera digital de les seves imatges reproduïdes a la làpida del seu nínxol del cementiri de Girona.

Document número 3. Còpia de la partida de naixement de Narcís Lecha.

The image shows two pages of a birth certificate from Girona, Spain. The left page is the official document with a circular seal at the top left and a rectangular seal at the bottom left. It contains handwritten text in Spanish, including the name 'Narcís Lecha' and 'Font'. The right page is a continuation of the document, featuring a registration number 'Nº 2975018 J08' at the top right. It has several handwritten signatures, including 'Antonio Lecha' and 'Antonio Font', and a circular seal at the bottom left. The text on the right page is partially obscured by the signatures.

El dia 17 de novembre de l'any 2010 es va obtenir a l'oficina del Registe Civil de Girona una còpia de la partida de naixement i defunció de Narcís Lecha i Font, on s'indica la data de naixement del 15 de desembre de 1915 i la data de defunció d'1 de gener de l'any 2009.

Document número 4. Imatge actual de l'escola Joan Bruguera de la ciutat de Girona.



El dia 11 de desembre de l'any 2010 es va fotografiar la façana actual de l'escola Joan Bruguera de la ciutat de Girona.

Document número 5. Imatge de principis del segle XX del Grup Escolar (escola Joan Bruguera).



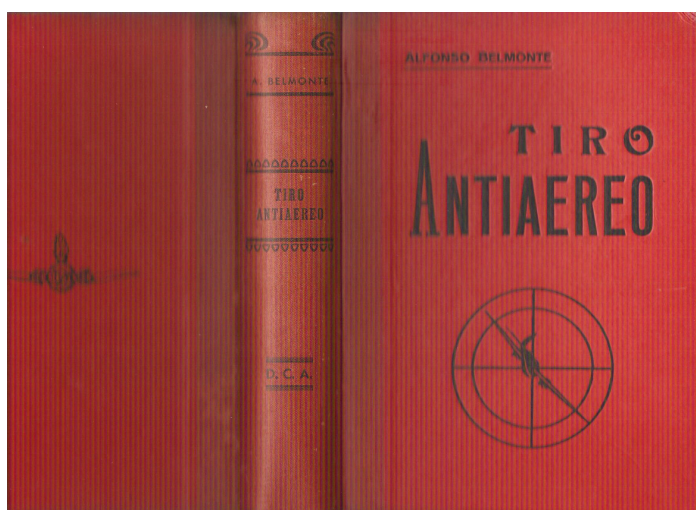
El dia 12 de desembre de l'any 2010 es va extreure una imatge de principis del segle XX de la façana de Grup Escolar de la web:
<http://www.xtec.cat/centres/b7003151/silvestre.htm>

Document número 6. Imatge de l'enterrament de Dídac Tarradell, el 25 de juliol del 1936.



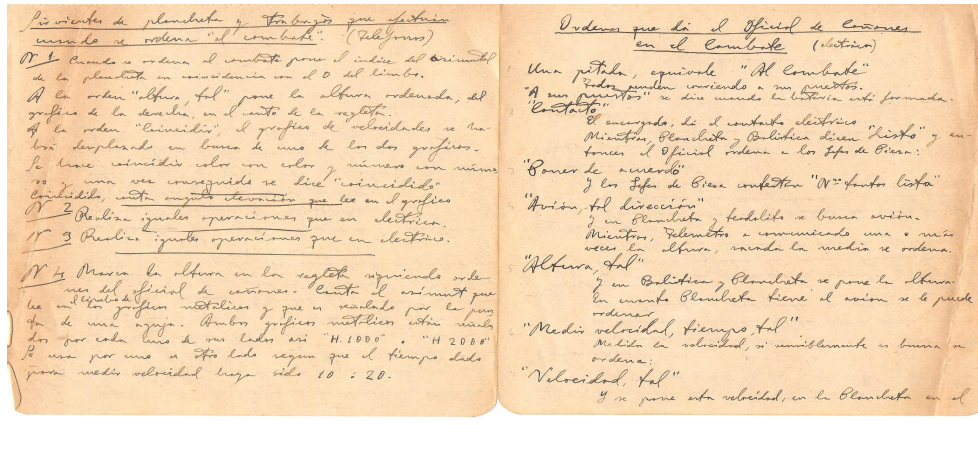
El dia 25 de juliol de l'any 2011 es va escanejar una imatge de l'enterrament de Dídac Tarradell (amb Antònia Adroher) publicada a la pàgina 21 del número 2055 del setmanari *Presència* (de la setmana del 15 al 21 de juliol del 2011).

Document número 7. Imatge de les cobertes del llibre de Belmonte, A. *Conferencias de Tiro Antiaéreo*.



El dia 10 d'agost de l'any 2011 es van escanejar les cobertes del llibre *Conferencias de Tiro Antiaéreo*.

Document número 8. Imatge de diverses anotacions manuscrites de Narcís Lecha relacionades amb instruccions sobre el funcionament de les bateries de la DCA (Defensa Contra Aeronaves).



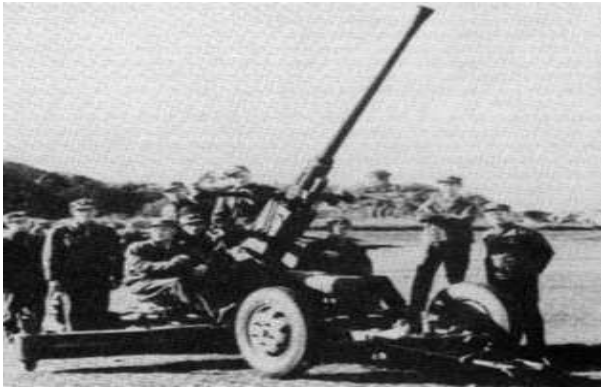
El dia 10 d'agost de l'any 2011 es va escanejar les anotacions manuscrites de N. Lecha.

Document número 9. Imatge de soldats durant la Guerra Civil utilitzant una bateria antiaèria *Oerlikon* de 20mm.



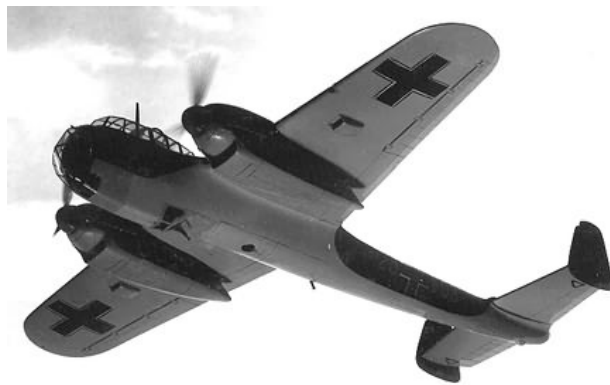
El dia 23 de novembre de 2010 va ser extreta una imatge de soldats durant la Guerra Civil utilitzant una bateria antiaèria de la marca suïssa *Oerlikon* (de 20mm) de la web: <http://svahistoria.blogspot.com/2009/02/los-canones-de-20-mm-del-sevf.html>

Document número 10. Imatge fotogràfica d'un canó antiaeri *Bofors* (40mm), model de canó usat a la bateria que comandava Narcís Lecha a la Batalla de l'Ebre.



El dia 25 de gener de 2011 va ser extreta una imatge d'un canó Bofors (40mm) de la pàgina web: <http://www.elgrancapitan.org/portal/index.php/articulos/guerra-civil-espanola/1089-marcelo-usabiaga-de-los-combates-de-1938-a-la-rendiciarcelo-usabiaga-en-la-actualidad>

Document número 11. Imatge fotogràfica d'un avió *Dornier Do 17* de la Legió Còndor.



El dia 23 de novembre de 2010 es va ser extreta una imatge d'un avió *Dornier Do 17* de la pàgina web: <http://www.warbirdsresourcegroup.org/LRG/do17-1.html>

Document número 12. Imatge fotogràfica de la classe de batxillerat elemental de l'institut de Girona del curs 1930-1931 (la imatge es pot veure reproduïda a la pàgina 15). El dia 13 de desembre de l'any 2010 es va escanejar una fotografia de la classe del curs 1930-1931 de l'Intitut de Girona propietat de la família de Narcís Lecha. A la

fotografia escanejada s'hi va afegir una marca en forma d' "x" per poder localitzar fàcilment la imatge de Narcís Lecha dins la fotografia de grup.

Document número 13. Imatge de la dècada dels anys trenta del segle XX de l'escola Ignasi Iglésias (la imatge es pot veure reproduïda a la pàgina 17). El 23 de novembre de 2010 es va extreure una imatge de la dècada dels anys '30 de l'edifici de l'escola Ignasi Iglésias de la pàgina web <http://joaquimnadal.cat/2009/01/18/1%E2%80%99escola-montjuic-de-girona/>

Document número 14. Imatge de la caserna d'artilleria (la imatge es pot veure reproduïda a la pàgina 20). El 15 d'octubre de 2011 es va escanejar la imatge del llibre *Catàleg de la postal antiga de Girona (1896-1960)*.

Document número 15. Imatges de la creu de terme del carrer de la Creu de Girona (les imatges es poden veure a la pàgina 22 i a la pàgina 45). El 15 de desembre de 2010 es va fotografiar la creu de terme del carrer de la Creu

Document número 16. . Imatge d'un canó antiaeri del 76,2mm de la DCA republicana. El mateix model de bateria que la número 13, amb la qual va estar Narcís Lecha a la vila de Roses, al Club de Polo de Barcelona i a la Batalla de Terol (la imatge es pot veure reproduïda a la pàgina 31). El 27 de novembre de 2010 va ser extreta una imatge d'un canó del 76,2mm de la web: http://es.wikipedia.org/wiki/Batalla_del_Ebro

Document número 17. Imatge fotogràfica d'avions Savoia-Marchetti SM.79 volant en formació durant una missió. (la imatge es pot veure a la pàgina 34). El dia 15 de desembre de l'any 2010 va ser extreta una imatge d'avions Junker de la pàgina web: http://ca.wikipedia.org/wiki/Guerra_Civil_Espanyola

Document número 18. Imatge del camp de concentració de Sant Cebrià (la imatge es pot veure a la pàgina 36). El 19 de desembre de 2010 es va extreure una imatge de l'any 1939 del camp de concentració de Sant Cebrià (Saint Cyprien) de la web http://ramongaya.blogspot.com/2008_04_01_archive.html

Document número 19. Imatge de Narcís Lecha de l'any 1948, pocs dies després de la seva arribada a Barcelona després de 9 anys d'exili a França (la imatge es pot veure a la

pàgina 43). El dia 16 de novembre de l'any 2010 es va escanejar aquesta fotografia de Narcís Lecha propietat de la seva família, feta a l'acadèmia Balmes

Document número 20. Imatge de l'espai actual (Plaça Miquel Santaló) que durant els anys trenta estava ocupat per l'antic convent de les Adoratius de Girona (la imatge que es pot veure a la pàgina 46). El dia 25 de novembre de 2010 es va fotografiar la plaça Miquel Santaló, espai que durant la major part del segle XX va ser ocupat pel convent de les Adoratius de Girona.

Document número 21. Imatge de l'edifici del convent de les Adoratius (a incís del segle XX) a la cruïlla Joan Maragall - Sant Antoni M. Claret (la imatge es pot veure a la pàgina 47). El dia 17 de novembre de l'any 2010 es va escanejar la imatge de la Revista de Girona, núm. 151, març - abril 1992.

Document número 22. Mapa d'una part de l'Eixample de Girona on està marcat en vermell el perímetre de l'antic convent de les Adoratius (el mapa es pot veure a la pàgina 47). El dia 10 de setembre de l'any 2011 es va escanejar un mapa turístic de la ciutat de Girona.

Document número 23. Mapa de Girona on s'indiqui una ruta basada en indrets esmentats a la història de vida de Narcís Lecha (el mapa es pot veure a la pàgina 49). El dia 20 de desembre de l'any 2010 es va escanejar un mapa turístic de la ciutat de Girona.